

Atornerluisunik katsorsaaneq pisariaqartitsineq inuiaqatigiinnullu iluaqutitariumaagassai

Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalakkersuisoqarfik

Imarisai

Imarisai	1
1. Eqikkaaneq inerniliinerlu	3
1.1. Atornerluineq kikkunillu eqquina pillugu eqikkaaneq	3
1.2. Atornerluinerup kingunerisai pillugit eqikkaaneq	4
1.3. Atornerluisunik katsorsaanissamik pisariaqartitsineq pillugu eqikkaaneq	5
Atornerluinerup nunatsinni inuiaqatigiinnut kingunipiluut aningaasartuutit naatsorsorsinnaajumallugit alloriarneq tulleg tassavaoq paasissutissamik pitsaanerusunik peqalernissamut tunngavissiorinissaq.	8
2. Tunuliaqutaasoq	9
2.1. Nassuiaatip siunertaa	9
3. Aangajaarniutitik atuineq atornerluinerlu.....	10
3.1. Imigassamik atuineq imigassamullu akitsuutit.....	11
3.2. Imigassamik aalakoornartortalimmik atornerluineq - nassuiaatit	12
3.3. Kalaallit Nunaanni aangajaarniutitik atuineq pillugu ilisimasat.....	13
4. Atornerluinerup kingunerisartagai	19
5. Ullumikkut atornerluisunik katsorsaanissamik neqeroorutit taakkunanngalu atuineq.....	26
5.1. Imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarnermut nakorsartittut amerlassusaat	26
5.2. Katsorsaavimmi katsorsartinnissamik neqeroorut	26
5.3. Kommunini namminersorlutillu ingerlatsisuni atornerluisunik katsorsaaneq	28
5.4. Atornerluisunik katsorsaanissamik pisariaqartitsineq	29
6. Atornerluinerup atatillugu aningaasartuutit.....	32
6.1. Naalagaaffinni tunisat ataatsimut nalingannut naleqqiullugu imigassamik atuinermut aningaasartuutit	33
6.2. Peqqinnissaqarfimmut aningaasartuutit	33
6.3. Kommunini sullissinerup aningaasartuutit	35
6.4. Meeqqat inuusuttullu navianartorsiortitaanerisa kingunerisaanik aningaasartuutit	37
6.5. Sulisinnaannginnermi annaasat.....	39
6.6. Imigassartorsimanikkut pinerluuteqarnermik patsiseqartumik annaasat	39
6.7. Inuiaqatigiinni aningaasartuutit ataatsimut isigalugit.....	40
7. Inuiaqatigiinnut tunngatillugu iluaqutissat pillugit eqikkaaneq naliliinerlu	41
7.1. Atornerluineq tamatumalu kikkunik eqquisarnera pillugu eqikkaaneq.....	41
7.2. Atornerluinerup kingunerisartagai pillugit eqikkaaneq.....	42
7.3. Atornerluisunik katsorsaanissamik pisariaqartitsineq pillugu eqikkaaneq	42
7.4. akeqanngitsumik katsorsartissinnaanerup neqeroorutaalernerata inuiaqatigiinnut iluaqutitariumaagassai	44

Atornerluinerup nunatsinni inuiaqatigiinnut kingunipiluutit aningaasartuutit naatsorsorsinnaajumallugit alloriarneq tulleq tassaavoq paasissutissanik pitsaanerusunik peqalernissamut tunngavissiorinissaq.	45
Najoqqutarisat	46

1. Eqikkaaneq inerniliinerlu

Nassuiaat manna suliarineqarpoq Inatsisartut UKA 2013 aalajangersaanerat tunngavigalugu, tassa: *UKA 2014-imut atornerluinerlut katsorsartinnissamut pisariaqartitsineq pillugu misissueqqissaarnissamik aamma inuiaqatigiinnut akeqanngitsumik atornerluinerlut katsorsartinnissamik neqeroorutip atuutsinneqalernerataz inuiaqatigiinnut iluanaarutaaneraniq misissueqqissaarnissamik, kiisalu UPA 2014-imi siunissami atornerluinerlut katsorsartinnissamut neqeroorutip pillugit pilersaarummik Naalakkersuisut saqqummiusseqqullugit peqquneqassasut, taamaaliornikkut taakku AIS 2015-imut ilanngunneqarsinnaaqqullugit (UKA2013/61).*

Nassuiaammi qitiutinneqarput atornerluinerit malunnarnerusut: imigassamik, hashimik aamma aningaasarnoorluni pinnguaatinik pinngitsuisinnaajunnaarsimaneq (ludomani), kiisalu kikkut atornerluisuunersut, atornerluinerup kingunerisai, atornerluisutut katsorsartinnissamik pisariaqartitsineq aamma atornerluinerup inuiaqatigiinnut aningaasatigut kingunerisai.

Ullumikkut ilisimasat aallaavigalugit ullormut annikitsumik imertarfiup ataatsip imaanik viinnisornerup ummatikkut taqqatigullu nappaatinut pitsaaliuutaasinnaanera peqqissutsimut pitsaasumik sunniuteqarpoq. Taamaasilluni inuit imigassamik annertuumik atuisut, annertuumik imigassartoriaasillit binge drinking (pinermi ataatsimi annertuumik aalakoornartortalimmik imertarneq) imaluunniit ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit akornanni imigassartornerup annikillineragut, inuiaqatigiinnut iluaqutissartaa nassaassaavoq. Hashimilli atuineq ilisimaneqartumik pitsaasumik pinaveersaartitsinerlut periarfissaqanngilaq, inuiaqatigiillu aningaasaqarnerannit pinaveersaartitsinermillu isigalugu sapinngisaaq tamaat nungutitaasariaqarluni.

Aanngajaarniutit pillugit politikimi, naligiimmik kiffaanngissuseqartumillu imigassarsisinnaaneq, imigassartorsinnaaneq imigassamillu atuinerlut sunnernerlugaasut eqqarsaatiginissaannik oqimaqatigiissaarinissaq, tamatigut sammineqarsimavoq. Hashi inerteqqutaavoq sulilu taamaalluni.

1.1. Atornerluineq kikkunillu eqqinera pillugu eqikkaaneq

Ataatsimut isigininnikkut innuttaasut inersimasut affai pallillugit atornerluisuusut atornerluisunngorsinnaasulluunniit, angutillu arnanut sanilliullugit tamatumunnga navianartorsionerungaatsiartut nassuiaasiornermi uppersaasorsorneqarpoq.

Angutit 36 %-iisa arnallu 25 %-iisa ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnerat, angutit katillugit 50 %-iisa arnallu 33 %-iisa imigassartornermi ataatsimi annertuumik imigassartortarnerat (binge drinking), 2005-imiit 2007-imut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup takutippaa. Taakku saniatigut angutit 7 %-ii arnallu 5 %-ii sap. ak. kingulliup ingerlanerani hashimik pujortarsimapput (atornerluisut) taakkulu saniatigut 8 %-it qaammatip kingulliup ataatsip ingerlanerani hashimik pujortarsimallutik (annertuumik atuisut).

Atornerluisut amerlasuut assigiinngitsunik atornerluisuupput. Angutit 53 %-ii arnallu 37 %-ii hashimik atuigajuttuupput aamma/imal. ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarput aamma/imal. aningaasanoorajuttuullutik aningaasanoorajuttuunikuullutilluunniit. Inoqutigiit 18-it inorlugit ukiulinnik meerartallit

akornanni, ilaqtariit 44 %-iini ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisoqarnera immikkut maluginiagassaavoq.

Atornerluineq inuttut atukkatigut ajornartorsiuteqarnermik tamatumalu kingunerisaanik patsiseqarpoq. Innutaasut akornanni atornerluinerup assigiiamik agguataarsimanginnera tamatigut paasinarpoq. Inuiaqatigiinni nukissaalatsisut akornanni- suliffeqannginneq-, inunnik isumaginninnermi sullinneqarneq-, pinerlussimasunik isumaginnittoqarfiup ataaniinneq-, ineqannginneq-, meeqqatut innarluutilinnullu ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiummiinneq-, arnatut qimarnguimmiinneq-, peqqinnissaqarfimmut pinasuartumik saaffiginninneq imal. ilaqtariinni naartusortalinni immikkut pisariaqartitsisuuneq apeqqutaatinnagu, atornerluisut amerlanersaapput.

Inuusuttut inersimasullu akornanni atornerluinerup Nuummiit illoqarfinnut nunaqarfinnullu allanut nuunna takussutissaqarpoq, atornerluinerullu inuttut atukkatigut sanngisuut akornanni annikillinera ersiuteqarportaaq.

1.2 Atornerluinerup kingunerisai pillugit eqikkaaneq

Atornerluineq Inuuneritta II (2013-imiit 2019-imut innutaasut peqqissuunissaannut Naalackersuisut periusissaat anguniagaallu) Kalaallit Nunaanni innutaasut peqqissusiannut ajornartorsiortitsisut annersaattut isigineqarpoq. Imigassamik hashimillu atornerluineq timimut, tarnimut inuttullu atukkanut sunniuteqarpoq. Atornerluinerup timip pisatai tamaasa sunniivigisarpai.

Imigassaq 2002-miit 2011-mut inuit ukiumut agguaqatigiissillugit 13-it toqussutigisarpaat toqunerannulluunniit patsisaaqataasarpoq ikinnerpaamillu ukiumut nunatsinni napparsimmavimmi ullut 1.178-it uninnganernut, uninnganerinnaat eqqarsaatigalugit ikinnerpaamik ukiumut 8,7 mio. koruunik naleqartumik aningaasartuutaasarluni. Tamatuma saniatigut imigassaq ajutoornernut, nakuusernernut taamaasillunilu pinasuartumik nakorsartittariaqarnernut annertuumik attuumassuteqarpoq.

Hashimik atuiunerup kinguneri imatut inuiaqatigiinni erseqqippallaanngillat, tassa inuttut piginnaasakillinermut, ilikkariartornissamut ajornartorsiutinut tarnikkullu nappaateqalernerumut, soorlu ernumanernut psykosinullu attuumassuteqarnerummata.

Atornerluineq atornerluisunngortitsisarmat inuttut atukkatigut kingornussasiissutaa kinguaariinnut tulliuuttunut sunniuteqarnerluttarpoq. Atornerluisut katsorsartittut akornanni taamaallat 2,5 %-it meeraanermi angerlarsimaffiminni atornerluinerumik misigisaqarsimangillat akerlianik 89 %-it atornerluisumik qatannugteqarput. Taakku saniatigut 47 %-it angerlarsimasunik meeraqarput 17 %-illu meeqqamik ataatsimik arlalinnilluunniit arsaagaasimapput.

Atornerluisuunerup inuttut atukkanut toqqaannartumik toqqaannanngikkaluamilluunniit sunniutai annertoqaat. Atornerluisuni peroriartorneq, sumiginnagaanermik inuttut inooqataanermut ajornartorsiortitsilersinnaasumik, misigittaatsunngornermik imaluunniit inuttut pissusilersornikkut akornuteqarnermik, kingorna imminut toqoriarnermik tarnikkullu nappaateqalernerumik

kinguneqarajuttarpoq. Tamatuma saniatigut kinguaassiuutitigut innarligaaneq, nakuuserfigineqarnerlu angerlarsimaffimmi atorneerluinerup kingunerigajuttarpai.

1.3 Atorneerluisunik katsorsaaneq pisariaqartitsineq pillugu eqikkaaneq

Maannakkut atorneerluisunik katsorsaaneerup aningaasat immikkoortitat aamma kommunit assigiinngitsuniit innersuunneqartartut amerlassusiisa assigiinngissutaasoq takutippaat, tassa neqeroorutaaneranut pisariaqartitsineq kisimi tunngavigineqartanngitsoq, kisianni aammattaaq aningaasanut immikkoortinneqartunut attuumassuteqartoq.

Tamatuma ilutigisaanik inuit katsorsartitut akornanni akuleriimmik atorneerluisuugajunnerup aamma inuttut atugarisatigut annertuumik ikiorneqarnissamat pisariaqartitsinerisa takutippaat, atorneerluinermik katsorsartinnissamat neqerooruteqartarnerup akuttunngitsumik atorneerluisuunerup ingerlanerani kingusissorujussuakkut – akuttunngitsumik kingusinaarpallaamik kinguaariinnut tulluuttunut pinngitsoortinneqarsinnaanngitsumik, taakku angerlarsimaffimmi atorneerluisuuffiusumi meeraanermik misigisaqarnissaannut.

Siunissami neqeroorut pisariaqartitsisunut tamanut ajornanngitsumik neqeroorutaassaaq, qasserpiaalli qanoq neqeroorfigineqarnissaannut tunngasunik ullumikkut piviusunik kisitsisaateqanngilagut. Taamaattorli inerniliunneqartariaqarpoq maannakkut neqeroorutaasup annertussusia imaluunniit katitigaanera pisariaqartitsinermut naleqqiullugu naammanngilluinnartoq.

Atorneerluinerup inuunermi ataavartuunera atorneerluisullu katsorsartinnissamik pisariaqartitsinerisa assigiinngitsuusarnerat eqqarsaatigalugu, siunissami ajornanngitsumik katsorsartinnissamik qulakkeerinissaq pingaaruteqarpoq. Taamaammat annertuumik atuisunut imaluunniit atorneerluisunut inooriaatsimik allannguinnissamik ilalerlugu pinaveersaartitsinermik atorneerluisunngorlaanut piaartumik neqerooruteqarnissaq pisariaqartinneqarpoq. Neqeroorut atorneerluisup ukiui, inerisimasusaa, inuttut ilisarnaataa immaqalu tamatumunnga peqatigitillugu timikkut aamma/imal. tarnikkut nappaataa tunngavigalugu, immikkut pisariaqartitsisinnaaneranut tulluarsagaassaaq.

Atorneerluisunik katsorsaaneq inuttut atukkatigut pisariaqartitsinerup naliliivigineqarneranik malittarinnikkullu iliuuseqarnermik katsorsartereernerup kingorna iliuuseqarnermik malitseqartinneqassaaq.

Atorneerluisut ilaat ikigisassaannngitsut atorneerluinerup saniatigut inuttut isumagineqarnissamik imaannaanngitsunik ilaatigullu imaannaanngingaatsiaqisunik pisariaqartitsippat. Taakkulu namminneq atorneerluisunut qitornaagajuttuupput angerlarsimaffimilu aqqissuussaannngitsumi, meeqqat inerisimasullu inissisimaneramik paarlaassiviusartumi perorsimallutik, kiisalu nakuusernermik kinguaassiuutitigullu atorneerlugaanermik misigitinneqarsimasinnaasarlutik. Taamaammat meeqqat ilaqtariillu pisariaqartitaannik, isumaginissinnaanermit immikkut ittumik inuttut piginnaasanik inerisaanissamik pisariaqartitsisinnaapput, atorneerluinnginnerup attatsiinnarnissaanut atorneerluinnaartutullu inuunerup ingerlaqqinnissaanut ikiortariaqarlutik. Ilaqtariit naartusortallit allanillu

meeraqartut angajoqqaavisalu arlaat tamarmilluunniit atornerluisuusut, immikkut inuttut piginnaasanik inerisaanissamik pisariaqartitsisunut assersuutissaapput.

Atornerluisut katsorsartissinnaassagunik tigussaasunik - soorlu inissamik pisariaqartitsisinnaapput. Kingorna atornerluisoq nammineq ilinniagaqarnissamut suliffissarsinissamullu ikiorneqarnissamik, ilaqqut ilaqutariittut katsorsartinnissaannik meeqqallu immikkut naleqqussakkamik neqeroorfigineqarnissaannik pisariaqartitsisinnaapput.

Allat immikkoorutillit neqeroorutini immikkut ittunik pisariaqartitsipput. Taakku tassaapput ullumikkut ingerlanneqartumik ataatsimoorluni katsorsartinnermik iluaquserneqarsinnaanngitsut, immikkulli aqqjissuussamik imal. ataatsimoorluni immikkut aqqjissuussamik neqeroorfigineqarnissamik ass. neqeroorut inuttut inerisarnissamut neqeroorummik, tarnikkut nakorsarneqarnissamik katsorsarneqarnissamilluunniit ilaqartinneqartumik pisariaqartitsisut. Taakku tassaasinnaapput tarnimikkut nappaatillit (psykose), nappaateqarnerminnik paasisimanninnerat nikerartoq inuusuttullu tarnimikkut nappaatillit imal. inuit pissusilersuutsimikkut akornutillit.

Katsorsaariaatsit assigiinngitsut tamarmik najukkamut qanittumi ingerlanneqarsinnaanngillat. Najukkamut qanoq qanitsigisinnaanerannut, inuit ataasiakkaat nakorsartinnissamut qanoq sukumiitigisumik annertutigisumillu pisariaqartitsinerat apeqqutaassaaq. innuttaasup najugaanut sapinngisaq tamaat qaninnerpaami sullinneqarnissamik neqerooruteqartoqarsinnaanissaa tamatigut anguniarneqarpoq.

1.4. Akeqanngitsumik katsorsartinnerup neqeroorutaalernerata inuiaqatigiinnut iluaqutissartai

Maannamut nunatsinni inuiaqatigiinnut tunngatillugu atornerluinerup aqqissuussinernik aningaasaqarnermillu qanoq annertutigusumik nanertuina, paasissutissanik annertuunik sukumiisunillu maannamut pigineqanngitsunik pisariaqartitsineq pissutigalugu, misissueqqissaarfigineqanngilaq. Taamaamat Danmarkimi nunanilu allani misissuinerit toqqaannartumik nunatsinni pissutsinut atuutsinneqarput. Taamaamat inerniliussat paasissutissanit nunatsinni pissarsiarineqartunit uppersarsineqarnissaasa akerlilernerqarnissaasaluunniit tungaanut, allannguuteqarsinnaanerit eqqarsaatigineqassaaq.

Nunani allaniluunniit atornerluinerum tunngatillugu inuiaqatigiit katillugit aningaasartuutigisartagaannik naatsorsueqqissaarnerit amerlanngillat aamma erseqqippoq imigassamik atornerluineq pillugu aningaasartuutit naatsorsuinerit amerlanerunerat. Naatsorsueriaatsit atorneqartut aamma aningaasartuutit sorliit ilanngunneqarnerisut aammattaaq misissuinerit assigiinngiaarput. Tamatuma inerneraa atornerluinerup inuiaqatigiinni aningaasartuutaaneramik taggissinerit annertuumik assigiinngissuteqarnerat.

- *Kalaallit Nunaanni aanngajaarniutit atornerluineq appartinniarlugu siunnerfeqarluni iliuuseqarnerup annertuumik angusaqarfiunera, misissueqqissaarnermik eqikkaanerup takutippaa. Tamanna inuiaqatigiinnut inunnullu ataasiakkaanut ukiut inuuffissat amerlinnerisigut, peqqinnerulernikkut naleqartitamillu inuuneqarnikkut annertuumik iluaqutissartaqarpoq, aammattaaq inooriaatsinik kingornussisarnerup iperarneqarneramik kiisalu inuttut atugarisa tunngavigalugit peqqissutsikkut assigiinngissuteqarnerup annikillissinneratigut.*

Immikkut inerniliinerit:

- Katillugit 9 mio. koruunit missaat Kalaallit Nunaanni atornerluisunik katsorsaanerumut imaluunniit innuttaasumut ataatsimut ukiumut 160 koruunit missaat atorneqartarput, taakkulu ilaat annikigisassaangitsut angalanernut ineqarnermullu atorneqartarput.
- Nunatsinni imigassartornerumut atatillugu nappaateqalersut napparsimmavimmi uninngasarnerat, ullut uninngaviit 1,6 %-ii 8,7 mio. koruuninik naleqarput. Aningaasartuutit ilaat ilanngunneqanngimmata aningaasartuutit taakku minnerpaaffissaminniippat.
- Danskit kisitsisaataat tunngavigalugit ajoqutinut imigassamut attuumassuteqartunut aningaasartuutit katillugit ukiumut 44 mio. koruuniussangatinneqarput.
- Inunnut imigassamik atornerluisunut kommunit aningaasartuutaat danskit kisitsisaataat naapertorlugit ukiumut 29 mio. koruuniussangatinneqarput. Kisitsisit imigassamik annertuumik atuisut ilaannaat tunngavigalugit naatsorsugaammata, missingersuutit minnerpaaffissaminniippat.

- Meeraq atukkatigit navianartorsiortitaq, inuunermini pisortat aningaasartuutaannik agguaqatigiissillugit 6,7 mio. koruuninik atuinerulersitsisartooq, danskit kisitsisaataat tunngavigalugit naatsorsorneqarpoq.
- Danskit kisitsisaataat tunngavigalugit imigassamik patsiseqartumik sulinngitsoortarnerit, sulisinnaannginnermut annaasaqaatinut minnerpaamik ukiumut 8,3 mio. koruuninik aningaasartuutaanerat naatsorsuutigineqarpoq.
- Danskit kisitsisaataat tunngavigalugit atonerluinermut attuumassuteqartumik pinerlunnerit kingunerisaannik aningaasartuutit ukiumut minnerpaamik 16 mio. koruuniupput. Matumani Hashimut tunngatillugu pinerlunnerit Kalaallit Nunaannilu inoqatinut ulorianaatilimmik pinerliisoqarnerusarnera ilanngunneqanngillat. Pinerluuteqartarnerup assigiinngissuteqarnera pissutigalugu Politimestereqarfimmit nalilerneqarpoq Kalaallit Nunaanni aningaasartuutit tallimariaatingajammik amerlanerussasut, t.i. 80 mio. koruunit missaanniillutik.
- Danskit kisitsisaataat tunngavigalugit imigassartorsimanermi ajutoornerit, pinerlunnerit, inunnik isumaginninnikkut aningaasartuutit sulinikkullu pilersitsisinnaanermik annaasaqarnikkut inuiaqatigiinnut ataatsimut aningaasartuutit, ukiumut 114 mio. koruunit 142 mio. koruunillu akornanniinnissaat naatsorsuutigineqarpoq, tassani apeqqutaalluni tunisassiornermi annaasaqaatinik naatsorsueriaaseq sorleq atorneqarnerisooq. Missingiinermi matumani aningaasartuutit tamarmik ilanngunneqarsimagunanngillat tamatumalu kingunerisaanik annikinaagaassangatinneqarpoq.
- Nunani killerni allani naatsorsuinerit tunngavigalugit, Kalaallit Nunaanni tunisat ataatsimut nalingisa 1 %-iiniik 6 %-iinut ukiumut aningaasat 152 mio. koruunit aamma 827 mio. koruunit akornanniittut, imigassamik atonerluinermut atorneqartarnerat missingersuutigineqarpoq. Aningaasartuutit assigiinngissutaat naatsorsueriaatsit atorneqartut assigiinngissutaaneersuuvoq.

Alloriarneq tullegg:

Atonerluinerup nunatsinni inuiaqatigiinnut kingunipiluut aningaasartuutit naatsorsorsinnaajumallugit alloriarneq tullegg tassaavoq paasissutissanik pitsaanerusunik peqalernissamut tunngavissiorneq.

2. Tunuliaqutaasoq

Inatsisartut 2013-imi ukiakkut ataatsimiinnerminni (UKA2013/61) aalajangersarpaat: UKA 2014-imut atornerluinermut katsorsartinnissamut pisariaqartitsineq pillugu misissueqqissaarnissamik aamma inuiaqatigiinnut akeqanngitsumik atornerluinermut katsorsartinnissamik neqeroorutip atuutinneqalernerata inuiaqatigiinnut iluanaarutaaneraniq misissueqqissaarnissamik, kiisalu UPA 2014-imi siunissami atornerluinermut katsorsartinnissamut neqeroorutit pillugit pilersaarummik Naalakkersuisut saqqummiusseqqullugit peqquneqassasut, taamaaliornikkut taakku AIS 2015-imut ilanngunneqarsinnaaqqullugit (UKA2013/61).

Ilaqutariinnut Peqqissutsimullu Ataatsimiititaliap isumaliuutissiissutiminni imigassamik allanillu atornerluinerup ikorsiivigineqarnissaa pillugu iliuseqarnissap politikikkut annertuumik eqqumaffigineqarnissaa, kiisalu nunatsinni suliaassanik tullerriaarinermi salliussassanut pingaarnernut ilaatinneqassasoqpingaartippaa. Ataatsimiititaliaq ima oqaaseqaateqarpoq: *"Isumaqartoqarpat imarajuttuuneq nappaataasoq, peqqinnissakkut anguniakkat sinnerini pingaarnertut tunngavigineqartoq matumani malinneqannginnera eqqarsariarnartorujussuuvoq, matumani peqqinnissaqarfiup sullissisutaanik atuineq tamanut assigiimmik atuullunilu akeqanngimmata."* (Qupp. 7).

2.1. Nassuiaatip siunertaa

Nassuiaammi matumani suliap immikkoortuata siulliup saqqummiunneqarsinnaanissaa siunertaavoq:

- tassa atornerluisunik katsorsaanissap pisariaqassusaanik misissueqqissaarnissaq akeqanngitsumillu katsorsaanermik neqerooruteqarnerup inuiaqatigiinnut iluaqutissartaanik misissueqqissaarnissaq.

Tamatuma saniatigut nassuiaat suliap immikkoortuisa aappaannut ingerlaqqippoq:

- tassa siunissami atornerluisunik katsorsaanermut neqeroorutinut pilersaarummut UKA 2014-imi saqqummiussinissamut atuuppoq.

Ullumikkut imigassamik, hashimik atornerluineq aningaasanoorajunnerlu annertunerpaallutik, atornerluinerit tamakkerlutik pisariaqartitsineq immikkoortullu assigiinngitsut katsorsartinnissamut tunngatillugu immikkut kissaataat pisariaqartitaallu misissueqqissaarnerni pilersaarutinilu ilaatinneqassapput.

3. Aangajaarniutitik atuineq atornerluinerlu

Atornerluisunik katsorsaanissamut pisariaqartitsineq, aangajaarniutit pillugit isummatsinnut politikkitinnullu qanimut attuumassuteqarpoq. Taakku tamarmik oqallisaajuarpot, qanittukkut qanoq haship inerteqqutaajunnaarsinneqarsinnaanera imigassallu nioqqutaanerani ammasarfiit sivitsorneqarnissaat sammineqarput.

Aangajaarniutitik pisinissamut atuinissamullu, illuatungaanilu inuttut atukkatigut inuiaqatigiinnilu immikkoortunut atuinermit sunnernerlugaasunut, naligiinnerup kiffaanngissuseqarnerullu oqimaaqatigiissinnissaat, oqallinnerni tamatigut sammineqarpoq.

Haship inerteqqutaanera killilersuutitut atorneqartoq, imigassamut aningaasanoorajunnermullu sakkut allat nunatsinni atuussimasut atuuttullu - akitsuutit, akuersissuteqartarnikkut naleqqussaaneq ukiut apeqqutaatillugit killilersuineq, aammattaaq imigassamik killilersuineq aamma nioqquteqarnermi sassaallerneramilu piffissanik killilersuinerit, kiisalu immiernerup inerteqqutaanera killilersuutitut Kalaallit Nunaanni atorneqarsimapput aamma atorneqarput.

Atornerluinerlut tunngasut- atornerluineq nappaatitut isigineqarmat, atornerluinerlu timikkut tarnikkullu allanik nappaateqalersinnanermut attuumassuteqarmat, akisussaaffik peqqinnissaqarfimmiippoq. Pineqartoq inatsimmit 2000¹-imeersumit maanna nutarterneqartumit maleruagassiuuneqarpoq.

Paasinnittariaaseq nalinginnaasoq naapertorlugu 1954-imi imigassaq nioqqutaalermat aatsaat innuttaasut tamarmik imigassamik atuisinnaalerput. Tamannali ilumooqqissaanngilaq. 1950-imi Grønlandskommissionip nassuiaatigaa, *"kalaallit akornanni imigassaq takornartaanngilaq. Akerlianik Kalaallit Nunaat tamakkerlugu kimittungaatsiartumik immiortoqartarpoq, immiarlu akulikitsunik annertuumillu imerneqartarpoq"*(Poulsen, 2013). 1954-imi imigassaq tunisaalermat atuineq annertuserujussuarpoq. Taamaammat imigassaq 1966-imi politikikkut pimoorullugu oqallisaalerpoq killilersorneqalerlunilu. 1980-imiit 1982-imut pointilersuisoqarpoq, kingorna akuersissuteqarani immiorneq inerteqqutaalerpoq, assigiinngitsunik akitsuusersuisoqarpoq, tuniniaaneq sassaallersinnaanerlu killilersuiffigineqarput.

Politiit arsaarinnissutigisartagaat tunngavigissagaanni, hashi nunatsinni aangajaarniutit inerteqqutaasut annertunersaraat. Naak anngiortumik eqqussiniarneq aarlerinaraluartoq tuniniaanerlu politiit pimoorussamik nakkutilliinerat sakkortugaluartoq, hashi nunaqarfinni minnerpaani aalaat nassaasaavoq. Angajoqqaanngortussat angajoqqaanngorlaallu hashimik imigassamillu atornerluisut akeqanngitsumik katsorsarneqarsinnaanissaasa UPA 2012/85-ip aappasaaneernejarneranut atatillugu Inatsisartut Ilaqutariinnermut Peqqissutsimullu Ataatsimiititaliaa isumaliuutissiissutimini allappoq: *"Una qularineqassanngilaq. Kalaallit Nunaanni hashi inerteqqutaavoq, hashimillu eqqussineq, pisineq, tuniniaaneq atuinerlu tamarmik pinerluttuliornerupput. Taamaakkarluartorli atuunnerata takutippaa pinerluttuliornerup tamatuma innuttaasut akornanni annertuumik akuersaaginnarneqarnera. Tassami haship nassaasaanera atorneqarneralu innuttaasunit akuersaarneqanngilluinnaraluarpat naartusunut*

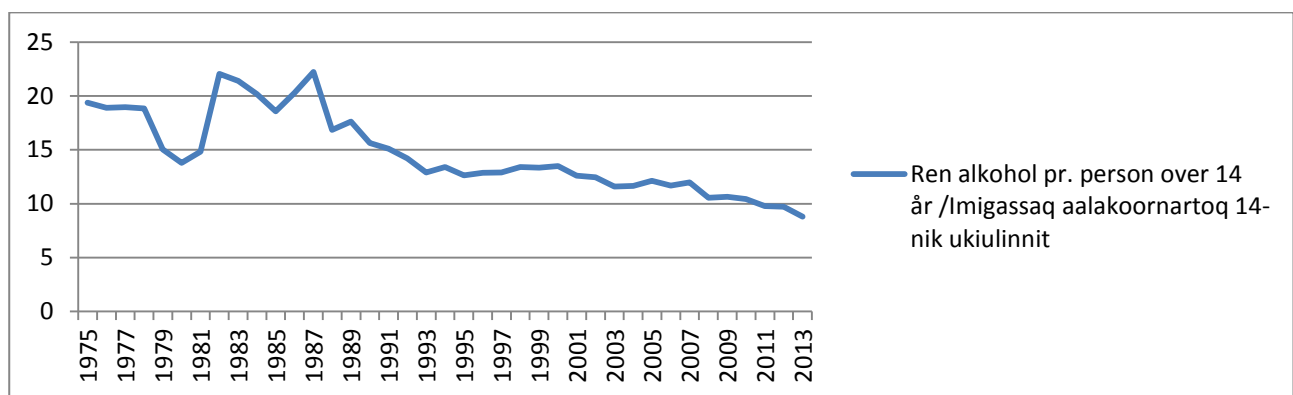
---

¹Imigassanik aalakoornartortalinnik nioqquteqartarnej sassaallertarnerlu pillugit Inatsisartut inatsisaat nr.11, 11. november 2000-imeersoq.

ikiaroornartumik atonerluisunut tunngatillugu ajornartorsiutit siunnersuummi qaqqinneqartut piussanngikkaluarmata.” ”Naak hashimik kaaviiaartitsineq atuinerlu pinerluttuliornerugaluartoq innuttaasut ilaasa akornanni annertuumik akuersaaginnarneqartutut isikkoqarnera ataatsimiititaliap assut pakatsissutigaa.”

3.1. Imigassamik atuineq imigassamullu akitsuutit

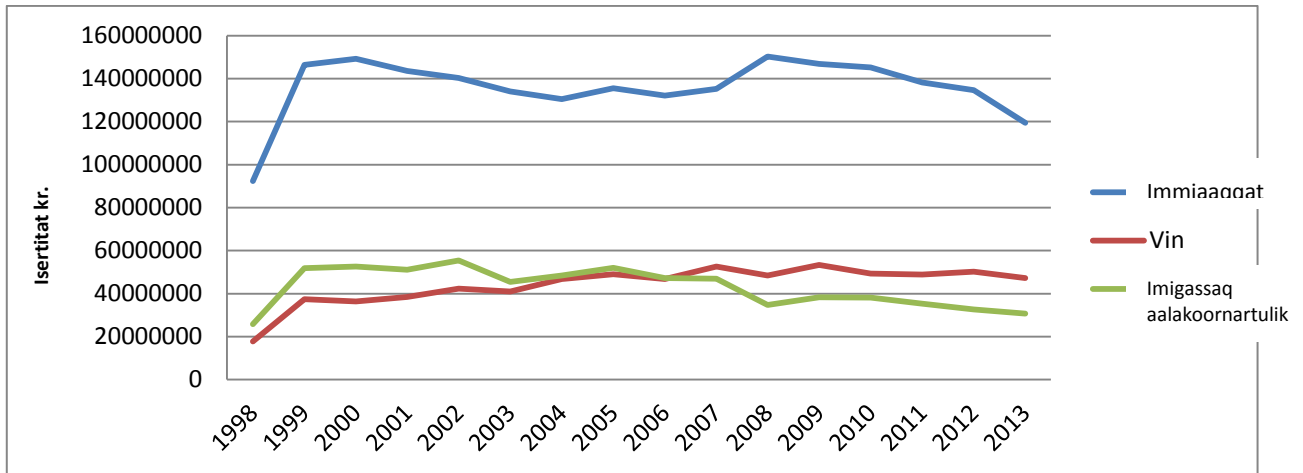
1980-ikkunni imigassamik atuineq annertunerpaajoriarluni kingorna apparpoq appariartuinnartutullu isikkoqaraluni. 2012-imi imigassamut akoqanngitsumut naatsorsuullugu, inuit 14-ileereersimasut tamarmik immikkut 9,65 literi imerpaat. Nunani Avannarlerni nalinginnaasumik 15-ileereersimasunut agguaqatigiissitsinermi 7 liter imerneqartarpoq, Danmarkimili imigassartorneq Kalaallit Nunaanniit qaffasinneruvoq ².

Titartaganngorlugu takussutissiaq 1. Imigassamik eqqussuineq nioqqutissiornerlu 14-ileereersimasunut tamanut imigassaq akoqanngitsaq liiterimut ataatsimut naatsorsorlugu.

Kalaallit Nunaanni imigassaq qaffasissumik akitsuusigaavoq, naak iluanaarut imigassat nunatsinnut eqqussat ikiliartornerat tunisassiornerullu annikilliarternera ilutigalugit appariartoraluaq, akitsuutit taakku malunnaateqarluartumik isertitaqaataapput. 2013-imi imigassamut akitsuut katillugit 197.432.481 koruuniuvoq. (Takuuk titartaganngorlugu takussutissiaq 2 imigassat aalakkoornartortallit suuneri ataasiakkaarlugit). Patsisaasut allat apeqquataagaluit, Kalaallit Nunaannissaaq akitsuutit atuinermut annikillisaasuupput. 1951-imiit 1990-ikkut tikillugit atuinerup akitsuutillu ataqtigiinnerat erseqqissoq, qanittukut misissueqqissaarnerup uppersariva. Tamatuma kingorna akitsuutit qaffasittuaraluit atuineq annikillimmat, imminnut ataqtigiinnerat erseqqippallaarunnaarpoq. Tamatumunnga patsisaasut pingarutillit tassaasinnaapput isummat allanngornerat, kulturikkut allannguutit aamma/imal. innuttaasut atueriaasaasaa allannguuteqarnera (Aage, 2012). Peqqinnissaq kisiat eqqarsaatigalugu akitsuusiisarneq aalajangiusimaneqassaaq, akitsuutillu akit nalinginnaasumik qaffakkiartortarnerannut malinnaatinneqassallutik.

² NOMESCO. Health Statistics for the Nordic Countries 2011, København 2011

Titartaganngorlugu takussutiussiaq 2. Imigassamut akitsuutit nunatta karsiata 1998-imiit 2013-imut isertitai

3.2. Imigassamik aalakoornartortalimmik atornerlunineq - nassuiaatit

Atornerlunineq arlalinnik tunngaveqarpoq tamutumunnga ilaapput avatangiisit, kingornutakkat, inuttut tarnikkut ajornartorsiutit, kulturimut tunngasunik aammattaaq – ilaanneeriarluni - timikkut tarnikkulluunniit nappaateqarnermik patsiseqarsinnaavoq (Aage, 2012). Ajoqutit kingunerisaasa assigiinngissutaat katsorsartinnissamullu pisariaqartitsineq patsisaallutik imigassaq aalakoornartortalik pineqartillugu suliatigut assigiinngissuteqartinneqarput atuivallaarneq, pinngitsuuisinnaannginneq ajoqutaasinnaasumillu atuneq, hashimilli allanillu atornerluinermut tunngatillugu taama erseqqitsigisunik nalinginnaasumillu akuerisaasunik immikkooruteqartitsisoqanngilaq.

Imigassamut tunngatillugu makku atuupput:

Atuivallaarneq imertarfiit amerlassusissaannut killiliusat tunngavigalugit nassuiarneqarpoq. Atuivallaarneq tassaavoq arnat sap. ak. imertarfiit 14-it sinnerlugit imertarnerat angutillu sap. ak. imertarfiit 21-it sinnerlugit imertarnerat, binge drinking tassaavoq pinermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortarneq. Annertuallaamik imigassartortariaatsit taakku marluk imigassamik patsiseqartumik nappaateqalersitsisinnaapput toqujaarutaasinnaallutillu.

Imigassamik aalakoornartortalimmik ajoqutaasumik atuneq tarnikkut nappaatinut ersiuteqalersitsisinnaasumut (ass. nikallunganeq, ernumaneq), aamma/ imal. timikkut nappaatinut ersiuteqalersitsisinnaasumut, ass. tinguup aqajaqqulluunniit sanilequtaata sunnerneqarneranut WHO’p taaguutigaa (Zierau and Dansk Psykiatrisk Selskab, 2013b).

Pinngitsuuisinnaannginneq ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani ersiutit arfinillit uku akornanni pingasut malunniunnerattut WHO-mit nassuiarneqarpoq: 1) Imigassartornissamik sakkortuumik kissaateqarneq imal. perusussuseqarneq, 2) imigassartornerup aqukkuminaatsinnera: Imertarfinnik arlalialuinnarnik ataasiinnarmilluunniit imaarsinermi killiffik ulorianaalik qaangernerani, imigassartornermik aqutsinnaajunnaarneq, akuttunngitsunik aqutsinnaajunnaarlunneq, 3) imigassartorpallaarnerup kingunerluutaanik ersiuteqalerneq, 4) pigaluttuinnarnerup isersiutai (sunniutaa taamaaginnassappat annertunerusumik imigassartortariaqarneq), 5) imigassartorneq patsisigalugu inoqatinut akuliusimajunnaariartorneq (ass.angerlarsimaffimmi, suliffimmi sunngiffimmiluunniit

ajornartorsiuteqarneq) kiisalu 6) timimut tarnimullu ajoqusiisinaanera ersarissumik ilisimagaluarlugu imigassartorniinnarneq. (Zierau and Dansk Psykiatrisk Selskab, 2013a).

3.3. Kalaallit Nunaanni aanngajaarniutininik atuineq pillugu ilisimasat

3.3.1. Misissuinerit tutsuiginassusaallu

Aanngajaarniutininik atuineq pillugu innuttaasunik misissuisitsinerit killeqarput. Namminersorlutik Oqartussat sinnerlugit Statens Institut for Folkesundhed, inersimasut 18-ileereersimasut akornanni innuttaasunik misissuisitsivoq. HBSC Greenland (Kalaallit Nunaanni meeqqanik atuartunik misissuineq), meqqat atuarfiini 5. klassimiit qummut atuartunik misissuisitsinerit kingullermik 2010-mi pisut ukiullu sisamakkaarlugit pisartut. Misissuisitsinerit taakku marluk Inuuneritta II-mi iliuuserisanik angusanillu nakkutilliinermut ilaapput. Taakku saniatigut inuusuttut inuunerissusaat pillugu 8. klassiniit 10. klassinut atuartunik misissuisitsinerit marloriarlutik kingullermik 2011-mi ingerlanneqarput.

Innuttaasunik misissuisitsinerni atornerluisut ikittuinnaat peqataasarmata, meeqqallu atuangitsut atuartuniit pissusilersuutaat peqqissutsimut sunniutillit ajornerugajummata, atornerluineq pillugu innuttaasunik misissuisitsinerni kisitsisit nalinginnaasumik minnerpaaffimminiittutut isigineqartarput. Atuineq annikinnerulersillugu nalunaaruteqartarneq ilisimaneqarportaaq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri inersimasut oqaatigisaasa tutsuiginassusaat, imigassat nunatsinnut eqqunneqartut pillugit naatsorsueqqissaarnermi kisitsisinut nallersuunneqartarput, atuinerimullu tunngatillugu nalunaarutigineqartut eqqussat 78 %-iisa missigaat (Bjerregaard and Becker, 2013), tamatuma ilaatigut annikinaaraluni nalunaaruteqartarneq uppernarsivaa. Meeqqat inuusuttullu ataatsimoortut assersuunneqarsinnaasut, misissuineri taakkunani marlunni hashi, imigassaq naamaarnerlu pillugit, asserluinnangajaannik nalunaaruteqarput.

3.3.2 Imigassaq

Innuttaasut inersimasut imigassartornerat

2005-imiit 2007-imut innuttaasut 1,1 %-ii *ullut tamaasa imigassatorput* 11,6 %-illu imigassamik *annertuumik atuisuullutik* (angutit 17 %-ii arnallu 7 %-ii). *Ajoqusiisinnaasumik imigassamik atuineq* imigassamik ajornartorsiuteqarnermik misissuisitsineri naliliivigisami (CAGE-testen) angutit 36 %-iini arnallu 25%-iini atuuppoq. Angutit 50%-ii arnallu 33%-ii *aalakoorniutigalugu imigassartortartut* taaneqarsinnaapput. Imigassamik annertuumik atuineq ajoqutaasinnaasumillu imigassamik atuineq 35-it 59-illu akornanni ukiulinni nalinginnaaneruvoq, aalakoorniutigalugulu imigassartorneq 18-iniit 34-inut ukiulinni nalinginnaanerulluni. 1993-imiit 1999-imiillu 2005-7 imut angutit akornanni imigassamik annertuumik atuisut aalakoorniutigalugulu imigassartortartut ikilipput, arnalli akornanni ajoqusiisinnaasumik imigassartortut amerlillutik. Imigassamik atuineq inuttut atukkat tunngavigalugit nikingassuteqarpoq. Ajoqusiisinnaasumik imigassamik atuineq, inunni ilinniagakitsuni inuttullu atukkatigut appassisumi inissisimasuni, nalinginnaanerusoq paasineqarpoq; qaffasinnerusumik atorfilinni 24% iinnaat-, ilinniarsimangitsut suliffillit akornanni 45 %-iisa missaat angutillu suliffeqanngitsut 55%-iisa missaat ajoqusiisinnaasumik imigassamik atuisuupput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008). Kommunittaaq sullitat attaviginerusartakkat akornanni aalakoorniutigalugu imigassamik atuineq nalinginnaaqisoq,

atornerluinerlu 31-iniit 50-inut ukiullit akornanni annertunerpaajusoq naliliipput (Departementet for Sundhed, 2012b).

Utoqqaat akornanni imigassartorneq

Imigassamik atuinerup annertunerpaaffiata nalaani inuusuttut, maanna utoqqalipput. Utoqqaalli aalakoorniutigalugu imigassartortartut annertuumilluunniit imigassamik atuisut 1993-imiit 2005-7-imut ikileriasimmamata, atornerluisut amerlinerannut ersiuteqanngilaq (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008).

Meeqqani inuusuttunilu imigassartorneq

Siusissukkut ileqquliussat attanneqarajupput inuusuttullu aangajaarniutininik atuiliaartut atornerluisunngornissaat ulorianaateqarneruvoq. Taamaammat inuusuttut akornanni imigassartoriaaseq, siunissami atuineq atornerluinerlu pillugit, naleraavoq pingaarutilik. Inuusuttuni aangajaarniutininik atuinermut patsisaasut pingaarutillit tassaapput angajoqqaanut ikinngutinullu atassuteqarneq inuttullu inooqataanermi ileqqunut akuuneq. Pingaartumik ikinngutit annertuumik sunniuteqarput (Niclasen and Bjerregaard, 2011).

Sumi najugaqarneq apeqqutaalluni 14-it missaannik ukioqarluni imigassartooqqaartoqartarpoq. 2011-imi inuusuttut sap. ak. ataasiarlutik akulikinnerusumilluunniit imigassartortartut 16 %-iupput (niviarsiaqqat 20 %-ii nukappiaqqallu 13 %-ii). 2010-imilu 16-inik ukiullit akornanni 21 %-iinnaat aalakoorsimangisaannarput. 2006-imut sanilliullugit inuusuttut amerlanerusut 2010-mi aalakoorsimapput. 2004-p 2011-illu akornanni imigassartunngisaannartut Nuummi amerleriaateqarput, akulikitsunillu imigassartortartut ikilillutik, Tasiilamili imigassartunngisaannartut ikilipput akulikitsunillu imigassartortartut 10%-imiit 32%-imut amerleriarput (Niclasen and Bjerregaard, 2011, Pedersen and Bjerregaard, 2012).

Inuusuttut akornanni allannguuteqartoqarneragut Nuummi atuineq annikillivoq pingaartumilli illoqarfinni allani aamma Tunumi allanngorsimangitsutut annertusisimasutulluunniit isikkoqarpoq. Inuusuttutaaq akornanni imigassamik atuineq inuttut aningaasaqarnikkullu atukkatigut assigiinngissuteqarpoq. Inuusuttut ilaqutariinnit pigissaannginnerpaaneersut ukiukinnerpaallutik aalakoosimanagerarput, inuusuttullu illoqarfinni allaneersut; Nuummeersunut nunaqarfinneersunullu sanilliullugit, akulikinnerusunik aalakoortarsimapput (Niclasen and Bjerregaard, 2011, Pedersen and Bjerregaard, 2012).

3.3.3. Hashi

Inersimasut akornanni hashimik atuineq

Inersimasut affaat inortut hashimik misiliisimangisaannarput. Katillugit 7 % (angutit 9%-ii arnallu 5%-ii) sapaatip akunnerani kingullermi arlaleriarlutik hashimik pujortarsimanerartut atornerluisutut nalilertariaqarput. Taakku saniatigut 8%-it (angutit 10 %-ii arnallu 6%-ii) qaammatip kingulliup ingerlanerani arlaleriarlutik hashimik pujortarsimasut annertuumik atuisutut nalilertariaqarput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008). Kisitsisit taakku siuliani taaneqareersut - 14%-ittaaq apeqqutininut hashimut tunngasunut akissuteqannginnissaq toqqarsimammassuk - minnerpaaffissaminniipput.

Hash-imik atuineq pingaartumik inuusukaanerit akornanni nalinginnaaneruvoq – Nuummi amerlanerusut (20%) nunaqarfinnullu (8 %) sanilliullugit illoqarfinni (16 %) amerlanerusut aalajangersimasumik

atuisuupput. 1993-imi innutaasut peqqissusaannik misissuisitsinermut sanilliullugit ikinnerusut, sap. ak. arlaleriarlutik pujortartarnerarput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008).

Meeqqat inuusuttullu akornanni hashimik atuiueq

2010-miit 2011-imut inuusuttut 15-iniit 17-inut ukiullit 19%-iisa 20%-iisalu missaat hashimik misiliisimapput. Ukiut inuuffiusut amerliartornerat ilutigalugu inuusuttut hashimik atuiuerat annertusiartorpoq. Siuliani misissuineranut sanilliullugit ikiliiallaarsimallutik 2010-mi 15-inik ukiullit 17%-ii, 16-inik ukiullit 25%-ii 17-inillu ukiullit 29%-ii hashimik pujortarnek misilissimavaat. Qeqqani, Kujataani illoqarfinnilu inuusuttut amerlanerit hashimik misiliisimanerisigut, inuusuttuttaaq akornanni nunap immikkoortuani sumi najugaqarneq apeqqutaalluni assigiinngissuteqartoqarnera paasineqarpoq (Niclasen and Bjerregaard, 2011, Pedersen and Bjerregaard, 2012). Inuusuttut hashimik misiliisimasut Danmarkimi misiliisimasut amerlaqatigaat (Sundhedsstyrelsen, 2013).

3.3.4. Meeqqat inuusuttullu akornanni naamaartarneq

Inuusuttut akornanni atornerluineq alla takussaasortaaq tassaavoq naamaarneq. Naamaarneq arrorsaatinik uumassusilinneersunik najuussuineranut ataatsimut taaguutaavoq. Arrorsaait qaratsami orsoqangaatsiartumi ingerlaannangajak arrortarput. Sivikitsukullammik ikiaroorutaasarput anersaartuutinilli nukillaartitsisarlutik, qaratsamik ajoqusiisarlutik imal. iltissaaleqineq pissutaalluni toqussutaasinnaasarlutik.

Inuusuttuni naamaartarneq ukioqqortusiartorneq ilutigalugu annertusiartorpoq. 2010-miit 2011-imut inuusuttut 15-iniit 17-inut ukiullit akornanni 18%-iniit 25%-inut naamaarneq misilissimavaat. Inuusuttut naamaarnermik misilittagallit inuttut aningaasaqarnikkullu atukkatigut assigiinngissuteqarput. Inuusuttut pigissaartuunngitsunik ilaqtallit (30 %) inuusuttunut ilaqtaminnik pigissaartut pigissaartorujussuuartulluunniit naliliisunut (15 %) sanilliullugit amerlanerusut naamaarneq misilissimavaat, taamatuttaaq inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut amerlanerusut, naamaarneq misilissimavaat. Avannaani Tunumilu naamaarnermik misiliisimasut amerlanerusut paasineqarpoq (Niclasen and Bjerregaard, 2011, Pedersen and Bjerregaard, 2012).

3.3.5. Aningaasanoorajunneq/aningaasanoornermik ajornartorsiuteqarneq

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq naapertorlugu arnat 10 %-ii angutillu 16%-ii inuunerminni ilaatigut aningaasanoorajunnermik ajornartorsiuteqarsimapput (Larsen and et al, 2013). Aningaasanoorneq; aningaasanoornermik pinngitsuuisinnaajunnaarneq ataatsimut isigalugu taaguutaavoq, aningaasanoorajunnerli/ludomani nappaatit isigineqarluni. Innuttaasut inerisimasut akornanni aningaasanoorajuttuusut qanoq amerlatiginerat ilisimaneqanngilaq, nunanili allani innuttaasut 2%-iiniit 4 %-ii amerlassuseqarnerat paasineqarpoq.

Aningaasanoorneq 18-it inorlugit ukiulinnut inerteqqutaavoq. Kalaallit Nunaanni meeqqat akornanni aningaasanoorajunneq pillugu misissuisoqarsimangilaq qarsaasiakkut pinnguaatinut aqutsissut atorlugu aningaasanoorneq qarasaasiakkulluunniit aningaasanoornermut pinngitsuuisinnaannginnerup inuusuttut ilaannut ajornartorsiutaanera uppersineqanngilartaaq.

3.3.6. Arlalinnik atornerluisuuneq

Atornerluinerit akuleriissineqarpata angutini 53%-it arnanilu 37%-it hashimik atuikulasuupput aamma /imal. ajoqutaasinnaasumik imigassamik atuisuupput aamma/imal. aningaasanoormik ajornartorsiuteqarsimapput ajornartorsiuteqarlutilluunniit. Angerlarsimaffinni 18-it inorlugit ukiulinnik meerartalinni 44%-it ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisuupput (Larsen and et al, 2013). Isumaginninnikkutaaq ikiorsikkat atornerluisut, pingajorarterutaasa affaasalu missaat, angerlarsimaffimmi najugaqartunik meerartaqartut, kommunit naliliipput (Departementet for Sundhed, 2012b). 15-iniit 17-inut ukiullit akornanni nivarsiaqqanit 60 % -ii nukappiaqqanillu 40 %-ii angerlarsimaffimmi ataatsimik arlalinnilluunniit (imigassaq, hashi imal. aningasanoorajunneq) atornerluisoqarnerarpaat (Pedersen and Bjerregaard, 2012). Kommunittaaq 13-iniit 18-inut ukiullit akornanni imigassamik –amma /imal. hashimik atornerluineq annertusiartortutut naliliivigaat, taamattaq ukiullit akornanni naamaartarneq ajornartorsiutaavoq (Departementet for Sundhed, 2012b).

Atornerluinerit assigiinngitsut akornanni arlariissitsineq annertujaarpoq. *Aalakoorniutigalugu imigassartortartut, annertuumik imigassartortut, imal. ajoqusiinnaasumik imigassamik atuisut* akornanni hashimik atuisut, imigassamik ajornartorsiuteqanngitsut marloriaataasa missigaat. *Hashimik nalinginnaasumik atuisut* akornanni 20 %-it aamma imigassamik annertuumik atuisuupput, affaat ajoqusiinnaasumik imigassamik atuisuupput 61 %-illu aalakoorniutigalugu imigassartortarlutik. Pingaartumik angutit aningaasanoormik ajornartorsiuteqarsimasut ajornartorsiuteqartulluunniit akornanni, ajoqusiinnaasumik imigassartortartut hashimillu pujortartartut akulikipput. (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008, Larsen and et al, 2013). Meeqqat inuusuttullu akornanni atornerluinerit assigiinngitsut suunerisa imminnut ataqatigiinnerat misissorneqanngilaq, sumiiffinni hashimik annikitsumik atuffiusuni naamaartarnerup annertunerpaanera paasineqarpoq (Pedersen and Bjerregaard, 2012). Aangajaarniummik allamik pissarsisinaannginneq naamaarniartoqartarneranut patsisaagajuttutut isikkoqarpoq.

3.3.7. Immikkoorutillit akornanni atornerlunineq

Namminersorlutik inuussutissarsiutilinni sulisut akornanni

Kalaallit Nunaanni sulisitsisut peqatigiiffiata, februaari qaammat 2014 apeqqutinik akiulluni immersuisitsinikkut, suliffeqarfiit ilaasortami 195-it akornanni misissuisitsimmat, suliffeqarfiit 192-it akissuteqarput. Suliffeqarfiit angissutsimikkut assigiinngitsut, suliffeqarfinit assigiinngitsunit amerlasuuneersut, nunalu tamakkerlugu siammarsimasut akissuteqartuupput. Sulisut katillugit 1 %-imiit 10 % -iisa missaat atornerluisuusut, suliffeqarfiit akissuteqartut pingajorarterutingajaat naliliippu, suliffeqarfiillu 12 %-iini sulisut 11%-imiit 25%-it atornerluisuunerarpaat. Taamaallaat suliffeqarfiit 5 %-ii atornerluineq pissutigalugu sulinngitsoortoqartanngillat. Suliffeqarfiit katillutik 21%-ii, atornerluineq patsisaalluni imaluunniit patsisaasimalluni suliassanik kinguaattoortarneq misigisimanngisaannarpaat.

Suliffeqarfiit katillugit 23-it sulinngitsoornernut ukiumut 50.000 koruunit sinnerlugit aningaasartuuteqarsimallutik naliliipput, suliffeqarfiillu akissuteqartut affaasa missaat atornerluinerimut

tunngatillugu aningaasartuuteqarsimapput. Suliffeqarfinni arfinilinni ukiumut 100.000 koruunit sinneqartut aningaasartuutigineqarsimapput.

Kommunini inunnik isumaginninnikkut sullitani

Kommunini atornerluinermut tunngatillugu paasissutissanik naatsorsueqqissaarnermik tunngaveqartunik pissarsiassa qarpiangilaq, kommunillu 2011-2-mi (Departementet for Sundhed, 2012b) inunnik isumaginninnermi siunnersortiminnik ilaqtariinnillu katsorsaasuminnik, sullitat akornanni qassit imigassamik atornerluisuunerinik apersuinikkut naliliineri malillugit:

Kujalleq: Sullitat 40 %-iisa missaat atornerluisuupput, taakkunannga 30 %-it missaasa atornerluisuunertik nassuerutigaa.

Sermersooq: Sullitat 40-50 %-iisa missaat atornerluisuupput, taakkunannga 35-40 %-it missaasa atornerluisuunertik nassuerutigaa.

Qeqqata: Sullitat 70 %-iisa missaat atornerluisuupput, taakkunannga ikittuinnaat atornerluisuunertik nassuerutigaa.

Qaasuitsup: Naatsorsuisimangillat/amerlassusaannik naliliisimangillat.

Atornerluineq angerlarsimaffiup avataanut inissiinermi sulianut attuummassuteqartoq

Imigassamik atornerluinerup angerlarsimaffiup avataanut inissiinerni patsisaasunut ilaagajunnera kommunini tamani misigineqarpoq imal. naliliivigineqarpoq, kommunimilu ataatsimi suliani tamani angajoqqaat toqunerannik patsiseqanngitsuni, imigassamik atornerluisoqarnera paasineqarpoq. Meeqqat utertinnissaat atornerluinermut katsorsartinnissamut kajumissaataasinnaavoq. Meeqqalli utertinneqarneranni imigassamik atuiunnaarnerup atornerluisunit attatsiinnarsinnaasarnera kommuninit misilltagaqarfigineqanngilaq. (Departementet for Sundhed, 2012b).

Ilaqtariinni siusinaartumik iliuuseqarfigisani atornerluineq

Suliniut, "Ilaqtariinni naartusortalinni siusissumi iliuuseqartarnek" 2010-mi piffissap misilliviup affaata qaangiunnerani naliliivigineqarpoq. Naliliinermi tassani ilaqtariinni immikkut pisariaqartitsisuni tamangajalluinnarni imigassamik, hashimik imal. aningaasanoorajunnermik ajornartorsiuteqartoqarnera paasineqarpoq (Paarisa, 2011).

Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinni innarluutilinnillu paaqqinnittarfinni

Ilaqtariinnermut Inatsisinillu Atuutitsinermut Naalackersuisoqarfik, 2014-imi januaarimi ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnut innarluutilinnillu paaqqinnittarfinnut 25-nut tamanut, najugaqartut sulisullu akornanni atornerluinermut katsorsartinnissamik pisariaqartitsineq pillugu apeqquteqaateqarpoq.

Paaqqinnittarfinniittut taamatullu atornerluinermik ajornartorsiutillit assigiinneqaa. Inissinneqartut, pingaartumik inuusuttut tarnimikkullu nappaatillit amerlanerit imigassamik - aralallilli aamma hashimik – ataasiakkaallu iisartakkanik allamilluunniit atornerluisuusut, paaqqinnittarfinnit akissuteqartunit arfineq pinagasunit paasineqarpoq. Paaqqinnittarfinni pineqartuni sulisunut tunngatillugu, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi paasisat assinganik imigassamik, hashimik aningaasanoorajunnermillu

ajornartorsiuteqartoqarnera oqaatigineqarpoq/inuttaasa namminneq oqaatigaat (takuuk matuma siulianiittoq).

Qimarnguinni

Qimarnguiit 2012-imi ukiumoortumik nalunaarusiaat naapertorlugit aperineqartunit 339-init saaffiginninneq ikinnerpaamik 45 %-ini atorneerluinermit attuumassuteqarpoq (ikinnerpaamik 26 %-ini imigassaq ikinnerpaamillu 17 %-ini hashi). Nalunaarusiami kisitsisit ikinnerpaaffimmiinnerat maluginiaqquneqarpoq (Qimarnguiit Kattuffiat, 2013).

Ilaqutariinnermut Inatsisinillu Atuutitsinermit Naalackersuisoqarfik januaarimi 2014 nunatsinni qimarnguinut arfineq marlunnet apeqquteqaateqarpoq, taakkunanngalu sisamat, atuisut akornanni atorneerluinermit katsorsartinnissamik pisariaqartitsineq sulisullu katsorsartissinnaanermut periarfissaannut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqutinut akissuteqarput. Nalinginnaasumik sullitat akornanni amerlasuut atorneerluisuusut katsorsartinnissamillu pisariaqartitsinerup annertunera qimarnguiit nassuiaatigaat.

Peqqinnissaqarfimmut pinasuartumik saffiginnissuteqarnermi

Peqqinnissaqarfiup sinerissami immikkoortuini 15-imi imigassamat nakuusernermullu attuumassuteqartumik pinasuartumik saffiginnissuteqartut ikinnerpaamik 10 %-ii aalakoortut, misissuinerit takutippaat. Tarnikkut inuttulluunniit ajornartorsiuteqartuni, imminut toqoriartuni, ajutoornerni nakuusernernilu amerlanerupput. Ajutoornikkut toqusuni 16 %-it -nakuusernikkullu toqusuni 62 %-it aalakoortut. Aalakoortut malittarineqarluni nakkutigineqarnissamik aamma/imal. unitsinneqarnissamik pisariaqartitsinerusarput (Nexøe et al., 2010).

Ajoqusernerit nakuusernermit imigassartorsimanermullu attuumassuteqartut akulikitsumik pisartut, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut annertuumik nanertuisut inuillu imigassartorsimasut kiffartuunneqarnissamat pisariaqartitsinerat pisariunerusartoq, misissuinerup uppersarsivaa.

Tarnikkut nappaateqarnermi

Kommunimi tarnimikkut nappaatillit amerlasuut imigassamik atorneerluisuusut, atorneerluisullu 20-25 %-ii tarnimikkut nappaateqartuusut, Kommuneqarfik Sermersooq naliliivoq (Departementet for Sundhed, 2012b).

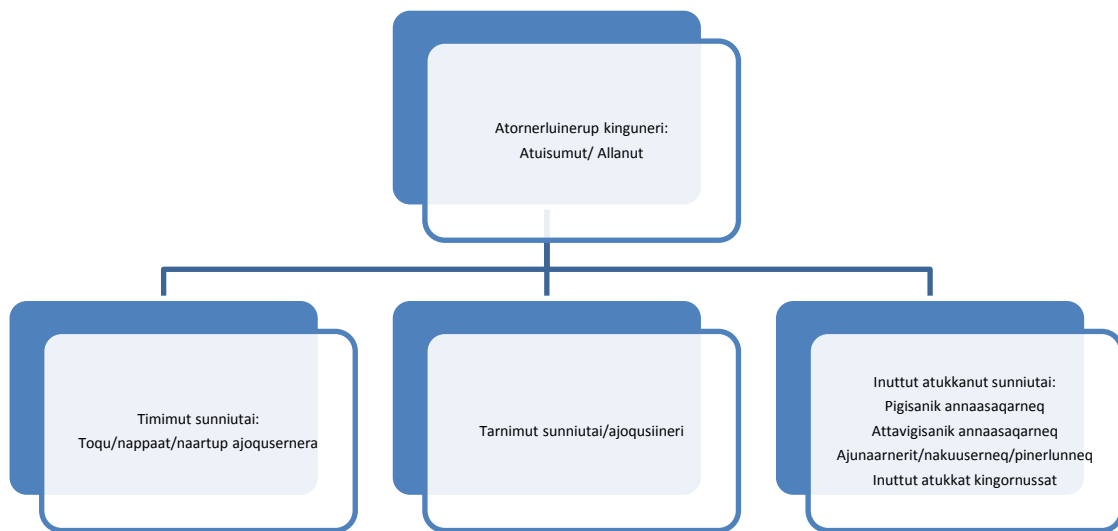
Napparsimasut tarnimikkut nappaateqarnertik pillugu sullinneqartut amerlasuut atorneerluisuupput. Tarnimikkut nappaatilinnut immikkoortortaqaarfimmi A1-imi uninngasut tarnimikkullu nappaatilinnut sullissivimmut atassuteqartut affaasa missaat, tarnimikkullu nappaatillit pinerluuteqarsimanertik pissutigalugu nakorsarneqartut tamangajalluinnarmik atorneerluisuupput (Departementet for Sundhed, 2010). Danmarkimi tarnimikkut nappaatillit saniatigut atorneerluinermit ajornartorsiuteqartut unitsinneqartut, ukiut qulit ingerlanerini 2011-imi 2000-iullutik pingaasoriaatinngorput (Sundhedsstyrelsen, 2013).

Angerlarsimaffeqanngitsut akornanni

Angerlarsimaffeqanngitsut akornanni atornerluisut amerlapput, qanorpiarli amerlatiginerat ilisimaneqanngilaq. Atornerluineq angerlarsimaffeerunnermut pisuusinnaavoq, arlalinnili atornerluineq tamatuma kingunerisarsinnaasimavaa (Hansen and Andersen, 2013). Danmarkimi angerlarsimaffeqanngitsunik apersuinermi 63 %-it 80 %-illu missaat imigassamik, nakorsaatiniq ikiaroonartumilluunniit atornerluisuupput (Sundhedsstyrelsen, 2013).

4. Atornerluinerup kingunerisartagai

Atornerluinerup kingunerinik misissueqqissaarneq manna titartaganngorlugu takussutissiamik 3-mik aallaaveqarpoq. Titartaganngorlugu takussutissiaq atornerluinerit assigiinngitsut ajoqusiinerinik naliliinermut takussutissiaavoq nassuiaruminarsagaq (Nutt et al., 2010).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3. Atornerluinerup kinguneri toqqaannartumik issuaaneq (Nutt et al., 2010)

Nunarsuaq tamakkerlugu paasisat uppernarsisat aallaavigalugit kingunerisinnaasaat tulliuuttumi uppernarsarneqarput, paasisutissallu Kalaallit Nunaannut tunngasut sapinngisamik pissarsiariniarneqarlutik. Najukkani paasisutissat annikippata soqanngippalluunniit nunarsuaq tamakkerlugu najoqqutassanik ilaneqartarput.

4.1. Timimut sunniutai

Toqu ukiunillu inuuffissaraluanik annaasaqarneq

Nunarsuaq tamakkerlugu ukiut tamaasa inuit 2 mio. missaasa imigassamik atornerluinerinik toqquteqartarnissaat, 200.000-illu missaasa ikiaroonartumik atornerluinerinik toqquteqartarnissaat missingersuutigineqarpoq. Imigassamik patsiseqartumik ajutoornermik toqquteqartut, toqusartut 17 %-eraat. Nappaammik patsiseqartumik ukiut inuuffissaraluit annaasat ilanngukkaanni, nappaammik patsiseqartumik ukiut inuuffissaraluit annaasat 5 %-iini, imigassaq patsisaavoq (DALY; disability-adjusted life years). Hash-imut tunngatillugu, nappaammik patsiseqartumik ukiut inuuffissaraluit annaasat 0,1 %-it

pallingajappaat, 20-iniit 24-inut ukiullit eqqugaanerusarput taakkunanngalu 2 %-it missaat pinngitsuuisinnaangitsuullutik (WHO, 2004; IHME GBD, 2010; Lim et al., 2013; Degenhardt et al. 2013).

Atornerluineq inuunikillisisarpoq. Kalaallit Nunaanni inuunikillisisarnerata qanoq annertutiginera ilisimangilarput, atornerluinerli nappaatit saniatigut ajunaarnernut, nakuusernertut imminullu toqunnernut attuumassuteqarmat, ukiut inuuffissaraluit annaasat amerlassagunaqaat. Danmarkimi imigassaq angutinut ukiut tamaasa ukiunik inuuffissaraluanik 50.000-inik annaasaqaataasarpoq, arnanullu 20.000-it. Imerneqarsinnaasutut killilissat sinnerlugit imertarneq pissutiginnarlugu, agguaqatigiissillugit ukiut sisamat tallimat annaasarpaat, inuillu imigassamik annertuallaamik atuinertik pissutigalugu napparsimalersut toqquteqartullu agguaqatigiissillugit ukiut 23-24-it annaasarpaat (Juel et al., 2006). Taakku saniatigut allanik atornerluineq toqqutigineqartarpoq.

Atornerluineramik patsiseqartumik toqusut atornerluinerullu toqumut patsisaaqataanera immikkoortinneqartarput. Imigassamik patsiseqartumik toqussuteqarneq pillugu qallunaat makku ilanngullugit misissuineranni: imerajuttuuneq, tinguup qumarnera, aqajaqqup sanilequtaagut aseruuttoorneq kiisalu ajunaarnerit, imminut toqunnerit imigassamillu toqunartunittoornikkut nalorninaatilimmik toqusut 5 %-iini imigassaq patsisaasoq imal. patsisaaqataasoq paasineqarpoq. Kalaallit Nunaanni toqussutaasartut pineqartut nalunaarsorsimaffianni 2002-miit 2011-imut katillugit 131-it toqusimapput (97-ini imerajuttuuneq, 26-ini tingummik qumartorneq, arfineq pingasuni aqajaqqup sanilequtaagut aseruuttoorneq, imigassamilli toqunartunittoornermik patsiseqartumik toqussuteqartunik nalunaarsimasoqanngilaq)³. Danmarkimi misissuinerup taamaaqataanik naatsorsuinikkut nunatsinni imigassamik atornerluineq, tunngaviumik toqussutaasartut tamarmik 3 %-erigaat naatsorsorneqarsinnaavoq. Nunat akornanni nappaatit suussusersiat assigiinngitsut ataasiakkaat akornanni toqusut amerlassusaat, toqussutaasartut assigiinngissutaannik piviusunik patsiseqarsinnaasumik annertuumik assigiinngissuteqarput, nalunaarsueriaatsilli assigiinngissuteqarnerinik tamakkiisumillu – pingaartumik imigassamik toqunartunittoornerup, imminut toqunnerup nalorninaatilimmillu toqusut ajunaarnernut patsisaanerannik nalunaaruteqartannginnerup assigiinngissuteqarnerinik patsiseqarsinnaanngitsutut oqaatigineqarsinnaanngilaq.

Nappaaterpassuarput toqussutaasartunut imigassaq patsisaaqataasarpoq. Taakkunannga pingaarnersaallutik kræftimik nappaatit arlallit, uummalluutit, aap taqqanut naqitsineranik qaffattoorneq, qaratsakkut aanaartorneq, aqajaqqukut iggissakkullu nappaatit ilaat, sukkornerlu. Hashimittaaq atuinertup toqujaarutaasinnaanera paasineqarpoq. (Davstad et al., 2011). Kalaallit Nunaanni kisitsisit toqujaartarnerup aamma hashimik atuinertup imminnut attuumassuteqarnerannut tunngasut pigineqanngillat.

Timikkut nappaateqarneq

Atornerluinerup nappaateqarnani inuuneq sivikillissittarparaa. Kalaallit Nunaanni kisitsisit tamatumunnga tunngasut piginngilagut, Danmarkimili angutit imigassamik aalakoornartortalimmik imertarfinnik killiliussassatut siunnersuutinik qaangiisartut, qaangiisanngitsunut sanilliullugit, ukiunik tallimanik sivisuumik ilungersunartunillu nappaateqarfiunngitsunik annaasaqarnissaat naatsorsuutigineqarsinnaavoq. Arnani ukioq ataasingajaavoq. Danmarkimi ukiumut napparsimmavimmut unitsitaanerni 28.000-it imigassamat attuumassuteqarput, ajoqusersimallutik nakorsiarput 10.000-iullutik nalinginnaasumik nakorsiat 72.000-iullutik, inuillu imertarfinnik killiliussassatut siunnersuutinik qaangiisartut, ukiut tamaasa 150.000 it sinnillit immikkut nakorsiarput, taakkunannga angutit 80 %-eraat (Juel et al., 2006).

³ Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmit paasissutissat, februar 2014.

Aanngajaarniutit imminut illersorani atoqatigiinnermut attuumassuteqarput taamaasillutillu pilersaarutaanngitsumik naartulernernut, kinguaassiuutitigut nappaateqalernermut HIV-millu tunillatsinnermut patsisaasarlutik. (Sundhedsstyrelsen, 2013). Imigassamik atornerluinerup peqqissutsimut ajoqusiineragut timip pisataqarfii tamangajammik sunnerneqarsinnaapput (Foster and Marriott, 2006). Arnat imigassamik atornerluisut meeraasa ajoquserneqarnerannut, sianiuteqarfiit ilaasa ajoquserneqarnerannut (polyneuropati), tinguup qumarneranut, uummatip nukilluttunngorneranut nerisallu arrioriartortarfiisigut nappaateqarnermut, imigassap tunngaviusumik patsisaanera naatsorsuutigineqarpoq. TB-mik nappaatillit 25 %-iini, sukkortut 5 %-iini, aap taqqanut naqitsineranik qaffasititsisut 6-7 %-iini, qaratsap taqaagut nappaatillit 6-7 %-iini, puakkut nuammik nipititsisut nualluttullu 5 %-iini, iggissakkut, aqajaqqukkut aqajaqqullu inalukkanut ikaarsarfiani nappaatillit 10 %-iini, aqajaqqup sanilequtaagut aseruuttoortut 42-iniit 60 %-iini, noqartartut 10 %-iini, qanikkut, iggissakkut, aqajaqqukkut, tingukkut torlukkullu kræfteqartut 15%-iisa 75 %-iisalu akornanni, imigassaq aamma patsisaaqataavoq (Sundhedsministeriet, 1999). Kalaallit Nunaanni napparsimavinni unitsinneqartartut pillugit kisitsisinut nuullugit imaappoq: piffissami 2011-imiit 2013-imut ukiumut agguaqatigiissillugit napparsimmavimmi ullut uninngaviit 1178-it imal. siniffiit atornerqartut tamakkeeraanni ikinnerpaamik 1,6 %-ii, imigassamik patsiseqartumik unittunut atornerqarsimassapput (Tabeli 1 takuuk).

Nappaatip suussusaa (ICD 10 kode)	Imigassartorsimanermut attuumassuteqartut (%)	Uninnganerit imigassartorsimanermut attuumassuteqartut / ukiumut
Sakialluut Tuberkulose (A10-A19)	25	211
Qanikkut, torlukkut, iggissakkut, aqajaqqukkut tingukullu kræfteqarnek (C01-C06, C15, C16, C22, C32)	15-75	243
Sukkorneq (E11-E14)	5	16
Tarnikkut nappaateqarnek imigassamik patsiseqartoq (F19)	100	78
Aap taqqanut naqitsinera qaffasippallaaq, patsisaa ilisimaneqanngitsoq (J10)	6,7	0,1
Qaratsap taqaagut nappaateqarnek (I60-I69)	6,5	209
Puakkut nuammik nipititsineq nuallunnerlu /influenza (J09-J18)	5	102
Iggissakkut, aqajaqqukkut aqajaqqullu inalukkanut ikaarsaarnerani nappaateqarnek (K20-K31)	10	113
Aqajaqqukkut tingukullu nappaateqarnek imigassamik patsiseqartoq (K70)	100	16
Alla, tingummik qumartorneq (K74)	50	17
Aqajaqqup sanilequtaanik aseruuttoorneq (K85-K86)	42-60	43
Sianiuteqarfikkut ajoquserneqarnek (G62.1 og G62.9)	100	26
Puiguttorneq (F00.0 - F03.9)	10	68
Noqartarnek/Epilepsi (G40.0-G41.9)	10	36

*Piffissami pineqartumi imigassamik patsiseqartumik uummatip nukillulerneranut- inunnguutsiminnillu imigassamik ajoquserimasunut tunngatillugu ullut uninngaviit nalunaarsorneqanngilat.

Tabeli 1. 2011-imiit 2013-imut agguaqatigiissillugit ullut uninngaviit imigassartorsimanermut attuumassuteqartut.

Naartuunerup nalaani imigassartornikkut sunniivigineqarneq anigugassaangitsumik timip pisataqarfiini tamangajalluinnarni ajoqutissarsiviusinnaapput. Timikkulli ajoqusernertut atatillugu kiinnakkut innarluuteqarneq, allisiitsuuneq qaratsakkullu ajoquteqarneq, allatut pissusilersorneq llikkagaqarsinnaanermullu ajornartorsiuteqarnermik kinguneqartut takussaagajunnerupput (Ungerer et al., 2013). Kalaallit Nunaanni imigassamik ajoqusersimallutik inunngortartut kisitsisaatiginngilagut, taamaattulli ass. ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinni naammattoorneqartarput (Selvstyret, 2011). Danmarkimi ukiumut 50-iniit 120-it imigassamik ajoqusersimasut erniusarput; annertuumik imigassartortarneq aamma ajoqusiisarmat, Kalaallit Nunaanni taama amerlatiginissaat amerlanerunissaalluunniit ilimanarpoq (Lægehåndbogen, 2013). Hashi aamma naartumik ineriartornermillu ajoqusiisarpoq, tamannali uppersaatissaqarluangilaq (Huizink, 2013). Atonerluisut meeraat soorlu ADHD/DAMP-imik ukkassisinnaassutsikkut akornuteqarajuttuusarput (Sundhedsstyrelsen, 2000).

4.2 Tarnikkut nappaateqarneq, imminut toqunneq eqqarsartaatsimullu sunniutit allat

Kalaallit Nunaanni aangajaarniutit tarnikkut nappaatinut eqqarsartaatsikkullu ajoqusernertut sunniutaat qitiutillugit misissuisoqarsimangilaq. Hashimut tunngatillugu tarnikkut nappaateqalersinnaanermut nappaateqalernermulluunniit atassuteqarnera pingaarnersaavoq, ernumanerittaaq haship toqqaannartumik pilersissinnaavai, aammattaaq nikallunganeq tarnikkullu nappaatit allat hashimik atuinnermut attuumassuteqarput (Arendt et al., 2005). Kalaallit Nunaannut tunngasunik kisitsisaateqanngilagut, Danmarkimili hashimik patsiseqartumik tarnimikkut nappaateqalersut (psykose) 40 %-ii sinneqartut, ukiut arlaqanngitsut qaangiunnerini skitzofrenimik nappaateqarnerat siusinnerusukkullu skitzofrenimik nappaateqalersartut paasineqarpoq (Arendt et al., 2005). Hash-imik atuisimangikkunik ilaat napparsimalersussaagunangikkaluarput.

Naartuunermi imigassamik sunnerneqarneq anigugassaangitsumik ajoqutissarsiviusinnaavoq eqqarsartaatsikkullu sanngiillissutaasinnaalluni (siulianiittoq takuuk) annertuumillu atonerluisuni sianissutsimik eqqarsarsinnaassutsimillu annikillitsiterujussuarsinnaalluni. Imminut toqunneq imminullu toqunnissamik eqqarsarneq aangajaarniutininu atuinnermut attuumassuteqarpoq. Inuit imminut toqunnissamik eqqarsarlutik pinasuurtumik peqqinnissaqarfimmut saaffiginittut affaat aalakoorsimapput (Nexøe et al., 2010), imminullu toquttut qanoq amerlatigisut aalakoorsimanersut ilisimangilarput. Undersøgelser i andre Inuitsamfund har vist, at en gruppe, der har særlig risiko for psykiske forstyrrelser, ikke behøver at præsentere åbenbare symptomer eller blive klinisk syge, så længe deres "økosystem" (omgivelser i bred forstand) er relativt stabilt. Inuiaqatigii Inuit allat akornanni misissuinerit takutippaat taakku ilaat, immikkut tarnimikkut akornuteqalersinnaasutut nalorninartorsiortut imaattariaqanngitsut malugineqarsinnaasumik takussutissaqartumillu napparsimalertut, taakku "inuuffigisaat" (atituumik paasillugu avatangiiserisaat) allanngortinnaveersaakanneraanni. Misissuinerup tamatuma assingani Kalaallit Nunaanni tarnimikkut nappaatillit unittartut Danmarkimut sanilliullugit inuusunnerunerisa paasineqarnera, tarnimikkullu nappaatillit affangajaasa, inuusuttut akornanni amerlasuut inuttullu pissusilersornikkut akornutillit amerlanerpaat - angerlarsimaffinni inuunerliorfiusuni peroriartorsimanerat, tamatumunnga ilaatigut nassuiaataasinnaavoq (Lyngø, 2000). Aangajaarniutik atuneq tarnikkut nappaammut siulittuummut ajornerulersitsisarpoq tarnikkullu nappaatip pitsaanerpaamik nakorsarniarnissaanut akornusiisarluni (Departementet for Sundhed, 2010). Hashi inuttut inooqataanermut piginnaasat

annikillinerannut, ilikkaniarnerup ajornartorsiutaaneranut, ilikkagaqarsinnaanerup annikillineranut soqutigisaqannginnermullu attuumassuteqarportaaq (piumassuseqarneq amigaataalerluni). Kalaallit Nunaanni puiguttormik nappaatillit 300-it sinneqarnissaat naatsorsuutigineqarpoq. Nunani allani misissuineri puiguttortut 10 %-ii imigassamik atuinermut attuumassuteqarsorineqarput (Juel et al., 2006).

4.3. Inuttut atukkarisanut sunniutaasut

Atornerluineq inuttut inuuniarnermut tunngatillugu equngassuteqarpoq. Atornerluineq akissaatikinneq, ilinniagakinneq suliffeqannginnerlu nalinginnaasumik imminnut ataqatigiipput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008). Taamaammat inuttut atukkamik sanngiiffillit: inunnik isumaginnittoqarfimmit sullinneqartut-, suliffeqanngitsut-, angerlarsimaffeqanngitsut-, tarnimikkut nappaatillit-, ilaqutariit naartusortallit immikkut pisariaqartitsisut-, qimarnguinniittut ilaqutariillu meeqqaminnik arsaagaasut akornanni atornerluisut amerlapput (Sammenslutningen af krisecentre, 2013, Hansen and Andersen, 2013, Paarisa, 2011, Departementet for Sundhed, 2010). Atornerluineq sulingitsoortarnermik – taamaasillunilu suliffissaarussinnaanermik akissaatkillinermillu annertusitsisarpaq, atornerluinerlu nammineq akissaatikinnerulersitsisinnaavoq, inigisamik annaasaqartitsisinnaavoq, ilinniagaqarnissamut periarfissanik ajornerulersitsisinnaavoq ilinniagakinnerulersitsisinnaallunilu.

Atornerluinerup atornerluisungorsinnaanerullu imminnut ataqatigiinnerat paasiuminaatsuuvoq, assersuutigalugu imigassamik ikiaroorartumillu atornerluineq angerlarsimaffeerutitsisinnaasoq takuneqareerpoq, arlalitsigulli imigassaq allanik patsiseqarpoq pissutsinullu aqqikkuminaatsunut nipaallisitsiniutaasarluni (Hansen and Andersen, 2013). “Siusinaartumik iliuuseqarneq”-rmik taallugu suliniummi ilaqutariit naartusortallit tamatumunnga assersuutissaapput. Taakkunani naartusup aappaataluunniit atornerluisuunerata saniatigut inuttut aqqikkuminaatsunik ajornartorsiuteqarput; meeqqat atuarfianni atuarnertik naammassimagajungikkaat, ilinniagaqarsimanngitsut imal. suliffeqanngitsut namminerisaminnillu ineqatuugajungitsut angajoqqaaminnilu atornerluisuugajuttunissaq najugaqartuusut paasineqarpoq (Paarisa, 2011). Nunatsinni kisitsisaatiginngisagut Danmarkimili paasisat naapertorlugit angutaannangajaanerusut imerneqarsinnaasutut siunnersuutit sinnerlugit imigassartortarneq, ukiut tamaasa ullut 325.000 –it sulingitsoortugisarpaat, ukiullu tamaasa inuit 500-it imigassamik patsiseqartumik siusinaartumik pensionisiaqalersarput (Juel et al., 2006). Atornerluisut akornanni suliffeqannginneq nalinginnaasuuvoq, inuttullu ajornartorsiutit allat - ilaatigut ineqarnermut tunngatillugu ajornartorsiutit pinerlunnerillu - atornerluinerup patsisaaqataasinnaapput (Departementet for Sundhed, 2012b). Hashimittaaq atornerluineq ilinniakkamik taamaatitsiinnarnissamut annertusititsisarpaq ilinniakkamillu naammassinnaanermik annikillitsisarluni. Danmarkimi inuusuttut ilinniarfiini aamma taamaattoqarnera paasineqarpoq.

Pinerlunneq

Atornerluinerup pinerlunnerillu aalajangersimasut imminnut ataqatigiinnerat erseqqippoq. Atornerluineq pinerlunnermut aqutaasinnaavoq aanngajaaniummilluunniit sunnerneqarsimanermi pinerluttoqarsinnaalluni. Nakuuserneq imigassartorsimanerlu imminnut ataqatigiillunarpur. 2010-mi inoqatinut navianaatilinnik pinerluuteqarnerit amerlanerpaartaanni illuatungeriit arlaat tamarmilluunniit

imigassartorsimapput (Det Grønlandske Kriminalpræventive Råd, 2011). Kalaallit Nunaanni politiit isumaat naapertorlugu nakuuserneq, suliat toqutsinermut tunngasut kinguaassiuutitigullu pinerlunnerit nunatsinni unammilligassat annerit ilagaat, taakkulu amerlanerpaartaat aalakoourujussuurtunit nakuusernerullutik. (Politiet i Grønland, 2013).

Innutaasut akornanni inersimasut 59 %-ii nakuuserfigineqarsimapput, 31 %-illu kinguaassiuutitigut innarligaasimallutik (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008) taakkulu tamarmik atornerluinermut attuumassuteqarput. Kommuneqarfik Sermersuumi naliliineq naapertorlugu, sullitat atornerluisut 70 %-iiniit 80 %-ii nakuuserfigineqarsimapput aamma/imal. allatigut innarligaasimapput taakkulu 60 %-imiit 65 %-ii allanut timikkut aamma/imal. tarnikkut nakuusersimapput aamma /imal. kinguaassiuutitigut innarliisimapput (Departementet for Sundhed, 2012b). Nakuusernerup atornerluinerullu imminnut ataqatigiinnerat nakuuserarneq pillugu iliuusissatut siunniussani aamma uparuarneqarpoq (Departementet for Familie og Justitsvæsen, 2013). Peqqinnissaqarfimmuut pinasuurtumik saaffiginnittut nakuusernermullu akuusut 59 %-ii aalakoourput. Imigassartorsimasut pinasuurtumik angallanneqarnissamik, unitsinneqarnissamik nakkutigineqarnissamilluunniit pisariaqartitsisugajunnerupput (Nexøe et al., 2010). Aningaasanik iluaqutissanilluunniit allanik pissarsiniarluni pinerluuteqarneq aserorterinerlu aangajaarniutinik atuinermut attuumassuteqarput, qanorli annertutiginera ilisimaneqanngilaq. Taamaasillutik pinerluttut amerlasuut atornerluisuupput. Pinerluttunik isumaginnittut februaarimi 2014-imi naliliinera naapertorlugu, inissiisarfimmiittuni 154-ini 111-it (72%) katsorsartinnissamik pisariaqartitsipput. Taakku saniatigut 42-it pisortanit isumagineqartut aamma katsorsartinnissamik pisariaqartitsipput. Tarnimikkut nappaateqarnertik pissutigalugu pinerluuteqarsimasut katillugit 25-it atornerluisuullutillu tarnimikkut nappaammik suussusersiviupput taamaammallu katsorsartinnissamik immikkut ittumik pisariaqartitsillutik. Tarnimikkut nappaateqarnertik pissutigalugu pinerluuteqarsimasut tamangajammik saniatigut atornerluisuunerat naliliivigineqareerpoq. (Departementet for Sundhed, 2010). Danmarkimi isertitsivimmiittut 60%-imiit 68%-iisa parnaarusaannginnertik sioqqullugu ullut 30-it ingerlanerini aangajaarniutinik atuisimaneraput (Sundhedsstyrelsen, 2013).

Ajutoornerit

Ajutoornerit inunnik aamma atortunik ajoqusiinernik kinguneqarsinnaapput. Ajutoornerit aangajaarniutinik atuinermut attuumassuteqarnerat qularutissaanngilaq, kisitsisilli Kalaallit Nunaannut tunngasut erseqqissut ilisimaneqanngillat. Nunani angallannikkut allaanerusumik aaqquisuussaasuni, angallannikkut ajutoornerit akulikipput. Kalaallit Nunaanni immakkut ajutoornerni aangajaarniutit qanoq sunniuteqartiginerat isumaliutigineqarsinnaavoq.

Inuttut atukkat kingornussat

Meeraanermi angerlarsimaffimmi atornerluinermik misigisaqarsimaneq inuttut kingornussaavoq oqimaatsoq, kinguaariinnut tulliuttunut taarutsiisoq. Ullumikkut kinguaariinni pingasuni sisamaniluunniit meerartaminnik sumiginnasunik ilaqtareeqarpoq.

Meeraanermi imigassamut tunngatillugu ajornartorsiuteqarnermik misigisaqarsimasut amerlanersaat namminneq imigassamik atuinermut tunngatillugu ajornartorsiuteqartuupput, 69 %-it annertuumik atuisuullutik imal. ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarlutik 63 %-illu aalakoorniutigalugu imigassartortartuullutik. Pingaartumik 1960-ip kingorna inunngortut meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq misigisimallugu ilisimatitsissutigajuppaat. 1993-imi 37 %-iusunit amerlanerullutik 2005-imiit 2007-imut 54 %-it, meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik

ajornartorsiorfiusumi peroriartorsimaneraput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008). Imigassap ammarneqarnera tamatumalu kingorna imigassamik atuinerup annertooujussuunerata imminnut ataqtatigiinnerat, tamatuma ersersippaa.

Siusinaartumik iliuuseqarnermi ilaqutariit amerlanersaat meeraanermi angerlarsimaffimmi sumiginnagaaneq, imigassamillu /hashimillu ajornartorsiuteqarneq namminneq misigisimavaat, arlallillu meeraat sumiginnaaneq pissutigalugu angerlarsimaffiup avataanut inissineqarsimapput (Paarisa, 2011). Qulaani taaneqareersutut isumaginninnikkut kiffartuussat akornanni, angerlarsimaffeqanngitsuni, meeqqanik angerlarsimaffiup avataanut inissiinermi, arnani qimarnguinnut saaffiginnittuni tarnimikkullu nappaatilinni aamma taamaappoq. Meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqartoqarnera nakorsiartartuni 18-iniit 64-inut ukiulinni aammattaaq tarnikkut nappaateqarnerup paasineqarnissaa ilimanaateqarneruvoq (Lynge et al., 2003). Angerlarsimaffimmi atornerluisoqarnera pissutaalluni siusinnerusukkut tarnikkut nappaateqartoqarlertarpoq (Lynge, 2000).

Meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik atornerluineq peroriartornermilu atukkat toqqissisimananngitsut nakuusernermik kinguaassiuutitigullu atornerlugaanermik misigisaqarsimanermut annertuumik attuumassuteqarput. Naartusut siusinaarluni iliuuseqarnermik qulequtserlugu suliniummi peqataasut affaat sinnerlugit meeraanermi nakuuserfigineqarsimapput, amerlasuullu kinguaassiuutitigut atornerlugaasimallutik, qanigisaminnit atoqatigineqarsimallutik imal. kinguaassiuutinut tunngatillugu pinngitsaalisaasimallutik (Paarisa, 2011). Inersimasut akornanni meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq kinguaassiuutitigullu innarligaaneq ataatsikkoorajuttuupput, taamatutaaq kinguaassiuutitigut innarligaasimasuni immiinnut toqoriartut amerlanerupput. Patsisaasut uiguleriiaat sumiginnagaanermiit meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq, kinguaassiuutitigut innarligaaneq immiinnut toqoriarneq takorloorneqarsinnaapput (Bjerregaard and Dahl-Petersen, 2008). Angerlarsimaffeqanngitsutaaq akornanni arlallit kinguaassiuutitigut atornerlugaasimapput. Tamanna inuunerannut anertuumik sunniuteqarsimavoq immiinnut naleqartinnerannut annikillisaataalluni (Hansen and Andersen, 2013).

Suli nukangatilluni peroriartornermi atukkat toqqissisimananngitsut inuttut inooqataanermi ajornartorsiorfitsilersinnaapput, misigittaatsunngortitsisinnaallutik inuttullu pissusilersuutsinut akornusiisinaallutik. Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinni siornatigumut sanilliullugit ineqartut inissineqarnermimi annertunerusunik naalliuuteqarnerat imal. annertunerusumik ajoqusersimasuunerat misinnarpoq. Meeqqanut inuusuttunullu paaqqinnittarfinni meeqqat annertuumik sumiginnagaasimasinnaapput, kinguaassiuutitigut atornerlugaasimasinnaapput, nakuuserfigineqarsimasinnaapput, ADHD-mik autisemilluunniit nappaateqartuusinnaapput imal. inunnguutsiminnik imigassamik ajoqusersimasuusinnaallutik (Selvstyret, 2011).

Meeraanermi atornerlugaaneq, kingorna inuttut ajornartorsiutinik imaaliallaannaq aqqitassaangitsunik pilersitsisarpoq. Suliniummi siusinaartumik iliuuseqarnermi ilaqutariit - angajoqqaat affaat sinnillit 23-it inorlugit ukiullit - amerlanersaat meeqqat atuarianni naammassisimangitsut, ilarpasui suliffeqanngitsut affaalu sinnillit namminerisaminnik ineqanngitsut, tamatumunnga assersuutissaqqissuupput (Paarisa, 2011).

5. Ullumikkut atornerluisunik katsorsaanissamik neqeroorutit taakkunanngalu atuineq

Atornerluineq taamaalillunilu atornerluisut katsorsarneqarnissaannut nuna tamakkerlugu neqeroorut – atornerluinerup timikkut tarnikkullu nappaammut attuumassuteqarnera pissutigalugu nappaatitut isigineqarmat- peqqinnissaqarfiup akisussaaffiunut ilaavoq

Katsorsartinnissamut nuna tamakkerlugu neqeroorut *imigassamik pinngitsuuisinnaannginnermut nakorsaatitornikkut nakorsartinnermik, imernaveersaartunngornissamut, atornerluisup katsorsartinnissaanut neqeroorummik ilaqutaasunillu katsorsaanermik immikkortortaqqarpoq.*

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik neqeroorummut tamatumunnga Katsorsaavik isumaqatigiissuteqarfigaa. Katsorsartinnermut atatillugu angalanermut ineqarnermullu aningaasartuutit peqqinnissaqarfimmit akilerneqartarput, katsorsartittup nammineq suliffeqarfiataluunniit akilersinnaanngippagu, qinnuteqaataat tunngavigalugu kommunit katsorsartinneq akilertarpaat. Pissutsit piviusut tunngavigalugit kommunit tamatumunnga aningaasartuutit annertunersaat akilertarpaat.

Nuna tamakkerlugu neqeroorutit saniatigut kommunit ilaat namminneq katsorsartinnissamik neqerooruteqarput.

5.1. Imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarnermut nakorsartittut amerlassusaat

Imigassamik atornerluisut tamarmik peqqinnissaqarfimmut saaffiginninnikkut nakorsaatitornissamik neqeroorfigineqarsinnaapput, neqeroorulli ullumikkut qaqutigunnaq atorneqartarpoq. Tabelimi 2-mi takuneqarsinnaasutut 2007-imiit 2013-imut imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarnermut nakorsaatit⁴ ullormut iineqartussatut naatsorsukkat 23.100-it 50.300-ullu akornanni nakorsaasiunneqarsimapput. Ajoraluartumik inuit amerlassusaat naatsorsorsinnaanngilarput, agguaqatigiissillugilli qaammatini sisamani nakorsaatitortoqartarpat, inunnut 190-it 412-illu akornanniittunut imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarsimanermut nakorsaasiisoqarsimassaaq.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Antabus (N07BB01)	31.700	44.400	23.550	50.300	41.300	23.100	23.200
Acamprosate (N07BB03)	0	0	28	84	0	0	713
Naltroxon (N07BB04)	0	0	28	0	0	0	0
Katillugit	31.700	44.400	23.606	50.384	41.300	23.100	23.913

Tabeli 2. 2007-imiit 2013-imut imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarnermut nakorsaasiussat

5.2. Katsorsaavimmi katsorsartinnissamik neqeroorut

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup Katsorsaavik Nuuk - atornerluisunik katsorsaavissatut - 2012-imi apriilip aallaqqaataaniit atuutilersumik isumaqatigiissusiorfigaa, tamanna sioqqullugu katsorsaaneq Qaqiffimmit ingerlanneqarpoq. Katsorsaavimmi katsorsartinneq, Nuummi imaluunniit katsorsaasut

⁴ Nuummi Nunatta Nakorsaataasivianit paasissutissat.

kommuninut ataasiakkaanut angalatillugit ingerlanneqarsinnaavoq. Angalanermut atatillugu aningaasartuutit peqqinnissaqarfimmit akilerneqartarput, kommuninillu katsorsaanertaa akilerneqartarluni. Imigassamik ajornartorsiuteqarneq pillugu katsorsartinneq sap. ak. arfinilinnik sivilissuseqarpoq arlalinnilli ajornartorsiuteqartunik katsorsaaneq sap. ak. qulingiluanut aqqaneq marlunnulluunniit sivitsorneqartarpoq, tamatuma saniatigut sap. ak. sisamani katsorsarteqqinnissamut imal. ilaqtariit katsorsartinnissaannut innersuussisoqarsinnaavoq.

2012-imi katillugit 182-it Katsorsaavimmi katsorsarneqarput, taakkunannga 126-it kommuninit innersuussaapput. 2013-imi katsorsartittut 271-iupput, taakkunannga 148-it suliniummit siusinaartumik iliuuseqarnermit innersiuussaallutik, sinnerili - ataasiakkaanguit namminneq akiliisut eqqassanngikkaanni - kommuninit innersuunneqarput⁵. Siusinaartumik iliuuseqarnermit innersuussat kommuninillu innersuussat katsorsartinneqarput sivissusaanut naammassineqarneranullu tunngatillugu agguataarnerat annikitsuinnarmik nikingassuteqarpoq. Siusinaartumik iliuuseqarnermut innersuussat akornanni 34 %-it 2012-imi sap. ak. arfinilinni, 62 %-it sap. ak. qulingiluanu ataaserlu sap. ak. aqqaneq marlunni katsorsartinnissamut innersuunneqarput. Katillugit 22-it (38%-it) katsorsartinneqarput naammassinninngillat (Katsorsaavik, 2013). Kommuninit paasisutissat tabeli 3-mi takuneqarsinnaapput.

2012	Kujalleq	Sermersooq	Qeqqata	Qaasuitsup	Katillugit
Sullitat katillugit	3	51	30	42	126
Sap. ak. arfinilinni katsorsartinneq	33 %	25 %	37 %	45 %	
Sap. ak 9/12 katsorsartinneq	67 %	75 %	64 %	52 %	
Katsorsaanerit naammassiat	67 %	73 %	97 %	71 %	

Tabeli 3. 2012-imi Katsorsaavimmi atonerluisunik katsorsaaneq

2012-imiit 2013-imut siusinaartumik iliuuseqarnermut atatillugu sullitat akornanni atonerluinermit katsorsartinniat annertuumik amerleriaateqarput, 2012-imi ilaqtariit innersuussat 33 %-ipput 2013-imilu 69 %-iullutik. Kommunit innersuuttagaasa amerliallalaarsimanerat takuneqarsinnaavortaaq. Takuneqarsinnaasutut qassit katsorsartissimanerat kommuninit akornanni annertuumik assigiinngissuteqarpoq. Amerlaqisut arlalinnik atonerluisuummata, annertuumik immaqalu sivilissuumik atonerluisuussimasut katsorsartinnissamut neqeroorfingeqartarsimanissaat ilimanarpoq.

	Katsorsakkat katillugit	Angerlarsimaf-fimmi meerartallit	Angerlarsimaffiup avataanut inissitanik meerallit	Angajoqqaavi atonerluisuunngitsut	Atonerluisunik qatanngutillit	Meeqqat atuarfiannit anisut annikinnerusumilluunniit atuarsimasut	Suliffillit
Najukkami katsorsartittut	82	56	16	3	60	52	39
Katsorsaavimmi katsorsartittut	189	38	20	2	120	85	77
Katillugit	271*	94	36	5	180	142	142
Procentinngorlugit		45 %	17 %	2,5 %	89 %	69 %	69 %

⁵ Katsorsaavimmit paasisutissat 2013-imut tunngasut, februar 2014.

*Paasissutissat sullitanut 64-imiit 69-inut tunngasut amigaataapput.

Tabeli 4. Katsorsartittuni Inuttut atukkat pillugit paasissutissat (Katsorsaavimmit paasissutissat, februar 2014).

2013-imi atornerluisut katsorsartittut inuttut atugaat isigissagaanni, atornerluisut akornanni inuttut atukkanik qaangeruminaatsunik kingornussaqaarsimaneq, angerlarsimasunik meerartalinni amerlaqisuni angerlarsimaffiulluunniit avataanut inissitani inuttut atukkatigut kingornussat, kinguaariinnut tulliuuttunut sunniunnialereersut takuneqarsinnaavoq. 2,5 %-iinnaat namminneq atornerluiffiunngitsumi peroriartorsimapput, sullitalu qatanngutaanni 89 %-it atornerluisuullutittaaq. 69 %-it suliffeqartuunerat ajunngequtitut taaneqarsinnaavoq (Tabeli 3).

5.2.1 Atornerluisunik katsorsaaneq ilinniartitsinertalik

Peqqissutsumut Pitsaaliuinernullu Aqutsisoqarfiup akisussaaffigisaani ilaqutariinnut meerartalinnut siuusinaartumik iliuuseqarnermut atatillugu misiligummik suliniuteqartoqarpoq. Ilaqutariit tamakkerlutik atornerluisuunermit katsorsartittarput ilaqutariinnillu taamaatut atugaqatiminnik inissiami ineqateqartarlutik. Tassani katsorsaaneq ilinniartitsinermik ilaqartinneqartarpoq, inersimasut meeqqamik pisariaqartitaannik ilinniartinneqartarput, ilaqutariillu sammisaqartiitigalugit iliuuserisartakkat qulaajaavigineqarlutillu oqaluuserineqartarput. Taama iliuuseqarnikkut ilaqutariit katsorsartinnerminnik naamaassinissinnaanerit iluaquserneqartarpoq, inunnillumi isumaginnittoqarfinniit nalunaarutit, ilaqutariit atornerluisuujunnaarsimaneriniq ulluinnarnilu pitsaasumik inuuuneqalersimaneriniq, takutitsipput.

5.3. Kommunini namminersorlutillu ingerlatsisuni atornerluisunik katsorsaaneq

Kommunit sorliit katsorsartinnissamut neqerooruteqartut, taamaattoqarpallu qassit sumut katsorsartittartut, neqeroorut sunik imaqaarnersoq kiisalu innersuussineq immikkut piumasqaateqartarnersoq, uppernarsaatissarsiniarneqarsimavoq.

Kommuneqarfik Sermersuup februaari qaammat 2014 atornerluisunik katsorsaaneq suliarinnittussarsiuuppa. Ukiumut atornerluisut pisariaqarpallu ilaqutaasut meeqqallu katsorsartittussat 200-it missaanniinnissaat naatsorsuutigineqarpoq. Innersuussineq immikkut oqaloqatiginninnikkut sullissisup sullitalu iliuusissatut pilersarusiornerannik tunngaveqarpoq. Innersuunneqartinnani sullitanit piumasqaateqartoqartarnersoq ilisimatitsissutaanngilaq.

Kommunini allani 2011-miit 2012-imut imigassamik ajornartorsiutilinnik katsorsaanermit tunngatillugu paasissutissat imaapput (Departementet for Sundhed, 2012b):

Qeqqata Kommuniani sullitanut katsorsartinnissamik kissaateqartunut, aalajangersimasumik suliffeqartuunnginnissaq piumasqaatituaavoq. Sullitaq aalajangersimasumik suliffeqarpat, sulisitsisup katsorsaanermit akiliinissaa naatsorsuutigineqarpoq. 2007-imiit 2010-mut suliffeqanngitsut katsorsartinnissamik qinnuteqartut tamarmik katsorsartinnissaat aningaasaliiffigineqarpoq.

Kommuni Kujallermi sullitat tamarmik katsorsartinnissamut aningaasaliiffigineqartinnatik qaammat ataaseq sap. ak. pingasoriarlutik AA-mi ataatsimiittunut peqataasarnikkut kajumissuseqarnertik takutissavaat. Inunnik isumaginninnermi siunnersorti attaveqartuuvoq katsorsartinnissamullu akuersisartuulluni.

Ataatsimiinnerni pisut allanut isertuussaammata, inunnik isumaginninnermi siunnersortip sullitap peqataasimanera, ataatsimiinnerni peqataanini qanoq igineraa apersortarlugu nakkutigiinnarsinnaavaa.

Qaasuitsup Kommuniani ataasiakkaat – ass. sulisitsisup piunasaqaataa tunngaviginagu imminnut ilaqtalluunniit eqqarsaatigalugit atornerluinermik unititsinissamut kajumissuseqarnissaat piunasaqaataavoq. Ilaquttat katsorsartinnerisa kingorna sullitat katsorsartinnissamut akiliutsittarnerat nalinginnaasuuvoq. Sullitanut tarnimikkut nappaatilinnut katsorsartinnissamut akiliunneqarnissaq neqeroorutaanngilaq. Inunnik isumaginninnermi siunnersortit, isumaginninnermi ikiortit isumaginninnermiluunniit assistentit attaveqartuupput aningaasaliissutinillu isumaginnittuusarlutik.

Atornerluisunik katsorsaanermut aningaasaliissutit annertussusiat kommunerujussuarni sisamaasuni assigiinngissinnaanerit pisariaqartitsinermullu naapertuuttuunnginnerat KANUKOKA –mi ilisimaarineqarpoq. Tamatuma saniatigut innersuussisarneq aningaasaleeriaatsillu assigiinngisaat. Kommunit ilaatigut katsorsartitsinnani AA-mi ataatsimeeqataanissamik, katsorsartinnissamut kajumissuseqarlunissamik il.il. assigiinngitsunik piunasaqaateqarnerat tunngavimmigut ajoquteqanngilaq, taamatutaaq akiliutigisap taarserneqarnissaanik taarserneqannginnissaanilluunniit tunngaveqarluni suleriaaseqarneq assigiinngissutaasinnaavoq.

Naatsorsueqqissaarnikkut kisitsisit, iluatitsillutik akiliunneqartunut, meeraannut angerlarsimaffiup avataanut inissitanut kiisalu qatanngutitut atornerluisunut tunngatillugu kisitsisinut qaffaseqisunut siuliani taaneqartunut tunngasuinnaalluunniit, sulii amerlanerujussuunissaanik takutitsipput. Taamaammat ullumikkut neqeroorutaasumit annertunerujussuarmik katsorsartinnissamut pisariaqartitsisoqarneranik, ullumikkutullu aningaasaliissutit innersuusseriaatsillu taama isikkoqartillugit, katsorsartittariallit amerlaneroqisut katsorsartinnissamik neqeroorfigineqarsinnaanaviannngillat. Atornerluisunik sullissineq kommunini aningaasaliissutit qanoq annertutiginerisa apeqqutaalluinnarnerat ikittuinnaallu isumaginninnikkut aningaasaliissutinit katsorsartinnissamut akiliunneqartarnerat nassuerutigisariaqarparput. Sumiiffinni arlalinni ima oqaasertalerlugu ”pillaatissiisoqartarnera” maluginiassavarput: ”nakkaqqikkuit tamanna illit nammineq pisuussutigissavat pisortat akiligaannik katsorsarteqqissinnaanngilatit, illit nammineq akissaa isumagissavat akialuunniit tamaat utertittussanngussallugu”. Sulisitsisut sulisuminnik tapersersuillutik katsorsartinnissamut akiliussisarnerat ajunngeqaaq, sulisummi sulisitsisuminnit akiliukkumaneqanngitsut, suliffeqarnerallu pillugu kommunimit akiliukkumaneqanngitsut qanoq pineqassappat? Taamaasillutik ilaat kommunimi sumi illoqarfimmilu sumi najugaqarneq apeqqutaalluni ajornartorsiortinneqartuupput.

5.4. Atornerluisunik katsorsaanissamik pisariaqartitsineq

Atornerluineq qularutissaanngitsumik Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut ajornartorsiutit annersaraat (Naalakkersuisut, 2013). Atornerluinerup ataavartuunera atornerluisullu katsorsartinnissamik pisariaqartitsinerisa assigiinngitsuusarnerat eqqarsaatigalugu, ajornanngitsumik katsorsartinnissaanissamik qulakkeerinissaq pingaaruteqarpoq. Atornerluisuuneq nammineq nappaataavoq atornerluisunilu amerlasuuni timikkut nappaateqalersitsisimalluni. Tamatuma malitsigisaanik atornerluisut 35 %-iisa 65 %-iisalu akornanniittut tarnimikkut - ilaatigut nikallunganermik, ernumanermik, ADHD-mik, anigoruminaatsumik nalaataqarsimanerup kingunerluutaanik, psykose-mik imal. ineriartornermut attuumassutillit soorlu inuttut pissusilersuutimikkut akornuserneqarnermik nappaateqartuusut paasineqarportaaq.

Taamaamat atornerluisunik katsorsaaneq, iliuitsitigut assigiinngitsorpassuartigut - saaffigisanut assigiinngeqisunut assigiinngeqisunillu pisariaqartitsisunut - ilitsersuinermit qaammarsaanermut, kajumissaanermut, nakorsaanermut, nakorsartinneqartarnikkut paaqqinnittarfinnilu katsorsartinnissamik ikorfartoqatigiinnissamillu neqerooruteqarnikkut, pisariaqartitanik tamanik ataatsimoortitsisuusariaqarpoq. Atornerluisunik katsorsaaneq immikkoortunik marlunnik tunngaveqarpoq: kajuminnerulersitsinermit, ilikkarsinnaanermut pissusilersornermullu tunngasoq (Departementet for Sundhed, 2012b).

Inuttut atukkat kingornutakkat kipitineqassappata, atornerluisuni sumiginnaasunilu peroriartorsimaneq iliuseqarfigineqassappat, inuttut inuiaqatigiinnullu kingunerisaat iliuseqarfigineqassappata, atornerluisunik katsorsaaneq iliuseqarnissat ilaminiinnarigaat naqissuserneqartariaqarportaaq. Atornerluisut katsorsartitsinnatik ukiuni tallimaniit qulini sivisunerusumilluunniit atornerluisuusimagajupput. Katsorsartinnissaq katsorsartinnissamilluunniit ujartuilerneq sioqqullugu atornerluisuuneq sivisuumik nassuerutiginiarsimagajuppaat, tamatumalu malitsigisaanik atornerluineq tamatumalu kingunerisai ataatsikoorajullutik annertusisimasarput. Katsorsartinnissamik qinnuteqarnermut tunngaviit imaannaanngitsuugajupput, *ilaquttanut attavigisanullu* attuumassuteqarsinnaallutik (ass. ilaqutariinni ajornartorsiutit, ilaquttanit piumasaaqat, attavigisanit, atuarfimmit suliffimilluunniit kajumissaarutit/piumasaaqatit), *ilinniagalinnit kajumissaarutit piumasaaqatilluunniit* (ass. nakorsamit inunnilluunniit isumaginninnermi siunnersortimit kajumissaarneqarneq, meerartalinnut piumasaaqatit) imal. *inuup nammineq kajumissusaagut* (ass. nammineq taamaatitsinnaannginneq, atornerluisuunermik qatsussineq)

Katsorsartinnissamik pisariaqartitsinermit missingersuutit

Inuiaqatigiit ataatsimut isigalugit, siusinaartumik iliuseqarusunneq peqatigisaanillu atornerluisut amerlanersaasa atornerluinerminnik ajornartorsiutit isiginninnginnerisa taamaammallu katsorsartinnissamut kajumissuseqannginnerisa eqqarsaataanera, aallaaviuvoq. Tassaappullu angutit 53 %-ii arnallu 37 %-ii hashimik atuikulasuunngikkunik aamma/imal. ajoqusiinnaasumik imigassamik atuisut aamma/imal. aningaasanoormik ajornartorsiutillit ajornartorsiuteqarsimasulluunniit, tassalu inuit atornerluisooreersut, atornerluisunngulersut, annertuumik "atuisuuginnartut" imal. atornerluisuusimanertik pissutigalugu allamik atornerluisunngorsinnaasut.

Arlallilli atornerluisuullutik nassuerutigisimassavaat, naak suli inuttut ajunngitsumik imaluunniit ajorpallaanngitsumik ingerlagaluarlutik, taamaakkaluartorli piumoorussinerusumik iliuseqartoqarnissaanik pisariaqartitsillutik. Pineqartut taakku qanoq amerlatiginerat, inuttut ajorpallaanngitsumik inuuneqarnerat pissutaalluni nalileruminaappoq, ullumikkulli ilisimalikkat ass. sulisut akornanni atornerluineq napparsimakulanerlu tunngavigalugit, amerlassusaat annikigisassaangilaq.

Atornerluineq inuttut atukkanut annertuumik sunniuteqarnerluppoq. Annertunerusumittaaq annikinnerusumilluunniit inuttut ajornartorsiutileqarpoq. Inunnik isumaginnittoqarfimmi sullitat, angerlarsimaffeqanngitsut, ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinni inersimasut, qimarnguinni siusinaarlunilu iliuseqarnermik taallugu suliniarfiusut akornanni atornerluisut amerlassusaat isigigaanni, taakku 4.000-it 6.000-illu akornaniinnissaat naatsorsuutigisariaqarpoq. Taakku imaannaanngitsunik ajornartorsiuteqarput. Atornerluisutut katsorsartinnertik iluaqutigisinnaajumallugu, katsorsartinnerup saniatigut isumaginninnikkut pisariaqartitamik iliuseqarfigineqarnissaat pisariaqartissavaat, allalli aaqissuusasaanikkut ulluinnarnilu inuunermut ikiorneqarnissamut ikiorneqaqqaartariaqassapput. Ilaat ataatsimoorluni pimoorussamik katsorsartinnissamut neqeroorummut ilannguteraannaassapput allalli iliuseqarneq iluatsissappat tamanna sioqqullugu allatut taparserneqartariaqassapput.

Atornerluisut tarnimikkut nappaatillit (ernumaneq, nikallunganeq, psykose) katsorsartiitigalutik pimoorussamik ikiorneqarnissamik tapersorsorneqarnissamillu pisariaqartitsipput taamaammallu immikkut aaqqissuussamik iliuuseqarfigisariaassallutik. Taama pisariaqartitsisut 750-iniit 1.000-it tungaannut amerlassuseqarnissaat missiliorneqarpoq.

Meeqqat inuusuttullu 300-it ulloq unnuarlu paaqinnittarfinniittut meeqqallu tamarmik pingajorarterutaat pallillugit sumiginnagaasutut misigisimasutut nalunaarutigineqareernerat, sumiginnagaaneq atornerluinerlu imminnut atassuteqarmata, ilaqutariinni meeqqanik inuusuttunillu katsorsaanissamik pisariaqartitsineq annertujaarsinnaavoq. Inuusuttut 18-it inorlugit ukiullit atornerluinerlutik katsorsartinnissaannik pisariaqartitsineq Teenage Power-program-imillu (TAPP) taaguuserlugu inuusuttunut atornerluisuni peroriartortunut inerisaanerup najukkani ingerlanneqartariaqarnera, KANUKOKA-p maluginiaqqoreerpa. KANUKOKA-p isumaa naapertorlugu, inuusuttut imigassamik, hashimik naamaarnermillu ajornartorsiuteqalersinnaasut, ullumikkornit annertunerusumik najukkaminni TAPP-imut-pingitsuisinnaajunnaarnerup inunnik aseruisarnerata ilaqutariinnillu avissaartuutitsisarnerata isummerfiginissaanut piviusumik periarfissinneqarfiusumuttaaq - sap. ak. qulini akeqanngitsumik katsorsartinnissamik neqeroorfigineqarsinnaanerata, annertuumik sunniuteqassaaq.

Patsisaasut imminnut ataqatigiiaartut imaannaanngitsut ilaqutariinnillu atornerluisuni amerlasuuni pisariaqartitat annertuumik imaannaanngissutillit, ataatsimoortillugit iliuuseqarfigisariaqarput tamatumunngalu- minnerunngitsumik pinaveersaartitsineq siusinaartumillu iliuuseqarneq- aqqutissaapput. Inuttut atukkat kingornuttakkat anigorneqassappata, naartunerup nalaani meeqqallu mikinerani atornerluinerlutik iliuuseqarneq pimoorussinngorlugu annertusaavigineqartariaqarpoq. Tamatumani ilinniakkat isumaginnittoqarfiillu akimorlugit suliniutit tigussaasut ilaqutariillu killiffiannik imaannaanngitsumik iliuuseqarfiginnittut pingaaruteqarput. Naartusut tamarmik 25 %-iisa missaat tikingajallugit imaannaanngitsunik atornerluinerlutik ilaqarajuttunik ajornartorsiuteqartuunerat ilimagineqarpoq.

Tamtuma saniatigut nakkaqqinnginnissamullu pingaaruteqarnerpaasumik illersuuteqartariaqarpoq. Inuit katsorsartereerlutik atornerluinerminnut allamulluunniit nakkaqqittut pillugit ullumikkut tutsuiginartunik paasissutissaqanngilagut, nakkaqqinnermullu suut patsisaanersut ersersinneqarsinnaanngillat. Kommunit naliliinerat naapertorlugu, sullitat 20 %-iisa 40 %-iisalu missaat ukiup ataatsip ingerlanerani atornerluisunngoqqittarput (Departementet for Sundhed, 2012b). Namminersorlutik Oqartussanik suleqateqalernerlutik atornerluisunngoqqittartut pillugit paasissutissanik katersilerluni. Qaasuitsulli Kommuniata Kommuneqarfiullu Sermersuup naliliinerat naapertorlugu avatangiisit sungiusimasat avataanni katsorsartinnermi nakkaqqissinnaaneq annertuneruvoq. Inunnik isumaginnittoqarfimmiit innersuussat akornanni nakkaqqittoqartarnerata nalinginnaanerunera Katsorsaaviup misigaa. Tamanna kajumissuseqannginnermik patsiseqarsinnaasutut naliliivigineqarpoq (Departementet for Sundhed, 2012b).

6. Atornerluinermut atatillugu aningaasartuutit

Immikkoortumi matumani atornerluinermut aningaasartuutit ersersinniarneqarput. Atornerluinermut inuiaqatigiit aningaasartuutaat "pillugu misissueqqissaarnermi" cost-of-illness-analyse" (COI), ataatsimut isigalugit naatsorsorneqarsinnaapput. Tamatumani aningaasartuutit assigiinngitsut marluk ilaatinneqarput: maanna siunissamilu *katsorsaanermut aningaasartuutit* toqqaannartut, atornerluinermik patsiseqartinneqarsinnaasut, kiisalu *toqqaannanngikkaluartumik aningaasartuutit inuiaqatigiinnut attuumassuteqartuni* atornerluinermut atatillugu napparsimanikkut suliarzunngitsoortarnerit, suliffimmiit soraarsitaanerit atornerluinermillu patsiseqartumik toqujaarnikkut inuiaqatigiit annaasaqaataat.

Inuiaqatigiit atornerluinermut aningaasartuutaat pillugit misissueqqissaarnermi aningaasartuutit ilanngunneqartartut amerlanersaat tassaapput katsorsaanermut /nakorsaanermut, pinaveersaartitsinermut, ilisimatusarnermut, inatsisinik maleruaanissamut aamma tunisassiornermi annaasaqaatit. Tamatuma saniatigut toqujaarnikkut ukiunik ajunngitsunik annaasaqarnikkut aningaasatigut annaasatut naatsorsukkat ilanngunneqarsinnaapput. Inuiaqatigiit atornerluinermut aningaasartuutaannik misissueqqissaarnerit assigiimmik siuneqartaqaraluarlutik, periaatsit assigiinngissuteqarajuttuupput sunniutillu assigiinngitsut ilaatigut ilanngunneqarsinnaasarpud taakkulu assigiinngitsumik akilersinneqarsinnaasarlutik.

Inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut tunngatillugu misissueqqissaarnerit pisarioqaat paasisutissanillu sukumiisunik pisariaqartitsiviullutik, taamaammat atornerluinerup Kalaallit Nunaata aningaasaqarneranut qanoq annertutigisumik nanertuutaanera suli misissueqqissaarfigineqanngilaq. Taamaammat immikkoortumi matumani nunani allani misissuinerit toqqammavigisariaqarpagut. Paasisat Kalaallit Nunaanni pissutsinut atuutsinneqarsinnaanerannut, misissueqqissaarnermi perisuseq piumasaaqatillu, inuiaqatigiinni qanoq inissisimanerat apeqqutaassapput. Matumani pingaarnersatut - Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiit aqqissuussaannikkut danskinut qanittuummata - nunani killerni Danmarkimilu misissueqqissaarnerit ilanngunneqarput.

Tamatuma saniatigut hashimut aningaasanoorajunnermullu sanilliullugit imigissamik atuinermut tunngatillugu aningaasartuutit, allaaserisani nalinginnaasumik pitsaanerujussuarmik ersersinneqarput.

Nunani allani misissueqqissaarnerit atuutsinneqarsinnaanerisa naliliivigineqarneranni, Kalaallit Nunaanni annertuumik imigassartoriaaseqarneq ilanngunneqassaaq. Qulaani taaneqareersutut 1,1 %-iinnaat ullut tamaasa imigassamik atuisuupput, amerlanerpaalli annertuumik imigassartoriaaseqarlutik. Annertuumik imigassartoriaaseqarnerup, annertoqataanik ullormut annikitsunnguamik imigassamik atuinermut sanilliullugu, inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut kingunerisa allaalluinnarnerat pingaaruteqarpoq.

Kalaallit Nunaanni ikiaroorartunik sakkortuunik naammattuugassaqarpiannngilaq, akerlianilli hashimik atuineq annertoqaaq. Taama atueriaaseqarneq allani ilisimaneqanngilaq. Taamaammat aningaasartuutit tunngatillugu misissueqqissaarnermik assersuunneqarsinnaasunik nassaassaqqanngilaq.

6.1 Naalagaaffinni tunisat ataatsimut nalingannut naleqqiullugu imigassamik atuinermut aningaasartuutit

Nunani killerni arlalinni naalagaaffinni tunisat ataatsimut nalinganut sanilliullugit, imigassamik atuinermut atatillugu aningaasartuutininik misissuinerit arlallit, WHO-p saqqummiuppai. Naatsorsueriaatsit assigiingillat, ataatsimulli isigalugit nunani ataasiakkaani imigassamik atuinermut atatillugu aningaasartuutit naalagaaffinni tunisat ataatsimut nalingisa 1,1 %-imiit 5 %-it 6 %-illu missaanniittut paasineqarpoq. (WHO, 2004).

Procentinngorlugu aningaasartuut Kalaallit Nunaanni taamaaqataanik naatsorsussagutsigu, 2012-imi imigassamik atuinermut 152 mio. koruunit 689 mio.- koruuniinillu 827 mio. koruunit akornanni aningaasartuutaasimassapput.

6.2. Peqqinnissaqarfimmut aningaasartuutit

Imigassartorsimanermi nakuusernerit ajoqusernerillu, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut aningaasartuutaanerininik annertussusiliisinnaanngikkaluarluta, annertuumik nanertuisuupput. Nakuuserneq ajoqusernerillu pissutigalugit pinasuatumik saaffiginnittut ilarpasui aalakooput, taakkulu peqqinnissaqarfimmit kiffartuussinernik uninngasunillu amerlanerulersitsippat. Qulaani taaneqartut (tabeli 1) nappaatit imigassamik atuinermut attuumassuteqartut, agguaqatigiissillugit ukiumut ullunut uninngavinnut 1.178-inut ullormut uninngaviit tamakkerlugit 1,6 %-iinut akisussaasuupput. Tamanna 8,7 mio. koruunit pallingajallugit aningaasartuutaavoq⁶. Imigassamik toqunartunittoornermut atatillugu ajutoornerit pillugit paasissutissat assigisaallu ilaanngimmata, kisitsisit minnerpaaffisaminiippat.

Nunani allani paasisat naapertorlugit imigassamik atornerluisut napparsimavinni uninngasut akornanni napparsimmavimmi uninnganerit sivilunerusarput napparsimasunullu ataasiakkaanut sullissinerit annertunerusarlutik. Tamanna imigassamik hashimillu ataatsikkut atornerluinermit sulii annertunerusarpoq (Pacula et. al., 2008).

Nappaatinik imigassamut attuumassuteqartuninik nakorsaanernut - *nakorsiantitsinernut*, *timikkut tarnikkullu nappaatillit uninnganerinut*, *suliaritinnernullu atatillugu kingunerluutinik nakorsaanernut aningaasartuuteqarnerunermut*, *sivilunerusumik uninngasariaqarnermut atornerluisunillu katsorsaanernut aningaasartuutit*- 3,1 mia. koruuniunissaat, Danmarkimi Sundhedsministeriap 1996-imi missingersuutigaa (Sundhedsministeriet, 1999).

Pissutsit taamaattut Nunatsinni aamma atuuttuunerat naatsorsuutigigaanni 2013-imi akinut naatsorsoraanni 44 mio. koruunit aningaasartuutaassapput.

---

⁶ Ullormut uninnganermi aki, cirkulære 17 naapertorlugu- ullormut uninnganerit nalinginnaasumik akiisa 50%- atut, Napparsimmavissuarmi sinerissamilu napparsimmavinni utoqqarnut paaqqinnittarfimmi inissamik utaqquisut ullormut uninnganerinut akigitinneqartartup 25%-iatut naatsorsugaavoq.

Kingusinnerusukkut *imigassamut attuumassutilimmik toqquteqartuni - ukiut inuuffissaraluit annaasat, ukiut inuuffissaraluit pitsaasut annaasat, napparsimmavimmut unittut, immikkut nakorsiat, ajoqusersimasunut nakorsiartarfiliat, nalinginnaasumik nakorsiat, peqqissuseq tunngavigalugu siusinaartumik pensionisiallit tunisassiornermilu annaasat - aammattaarli annikitsumik imigassartornerup peqqissutsimut iluaqutitai misissorneqarput. Taakku aallaavigalugit 1 mia. koruunit pallingajallugit aningaasartuutit naatsorsutigineqarput. Toqujaarnikkut atuinerunissaraluamit sipaarutaasut ilanngaataanerisigut, nappaatinik imigassamut attuumassuteqartunik nakorsaanernut aningaasartuutit inuiaqatigiinnut danskinut, ukiumut aningaasat tamatuma nalaani nalingat naapertorlugu, 0,6 mia. koruuniupput (Juel et al., 2006).*

6.2.1. Atornerluisunik katsorsaanermut aningaasartuutit

2011-imi 2012-imi 2013-imilu 5,63 mio. koruunit, 5,35 mio. koruunit 4,14 mio. koruunillu katsorsartinnermut atatillugu angalanernut ineqarnermullu Peqqinnissaqarfimmit aningaasartuutigineqarput. Aningaasartuutit taakku 2013-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasunut tamanut agguaqatigiissillugit 74 koruuningajaapput.

Ajoraluartumik atornerluinermut aningaasartuutit kisitsisisinik nutaajunerusunik kommuneqarfinit pissarsisoqarsinnaasimannigilaq. Aningaasartuutit 2011-mut tunngasut uani (Departementet for Sundhed, 2012b) takuneqarsinnaapput.

1000 koruuningorlugit	Innuttaasut qassiunerat	Atuineq 2011		Atuineq 2011-mi innuttaasunut tamanut agguataarlugu
Kujalleq	7.441	94		12,6 kr.
Sermersooq	21.559	1.072		49,7 kr.
Qeqqata	9.684	229		23,6 kr.
Qaatsuitsup	17.742	1.895		106,8 kr.

Tabeli 5. Kommunit atornerluisunik katsorsaanermut aningaasartuutaat innuttaasumut ataatsimut naatsorsorlugit.

Kommunit atornerluisunik katsorsaanermut aningaasartuutaat tabelimi 5-imi takuneqarsinnaapput. Namminersorlutik Oqartussat aamma kommuneqarfiit katillugit 8,9 mio. koruunit imaluunniit innuttaasumut ataatsimut 159 koruunit 2011-imi atornerluisunik katsorsaanermut atorpaat. Aningaasartuutilli ilaat malunnaateqarluartut angalanermut ineqarnermullu akiliutaapput. Kommunit toqqaannartumik katsorsaanermut akiliuteqarnerup saniatigut katsorsartittut ilaannut inunnik isumaginninnikkut allanittaaq ass. meeqqanik paarsinermut katsorsartinnerullu nalaani nerisaqarnermut aningaasartuuteqarput.

Atornerluisunik katsorsaanermut aningaasartuutit katillugit – angalaneq ineqarnerlu ilanngullugit – imigassamut akitsuutinit isertitat 4,5 %-iisa missigaat.

6.3 Kommunini sullissinermut aningaasartuutit

Kalaallit Nunaanni kommunit atornerluinermut atatillugu aningaasartuuteqarnerunerannik naatsorsuutininik pissarsiassaqaangilaq, taamaammallu innuttaasunit atornerluisuunngitsunit aningaasartuutaanerunerat misissuiffiqineqarsimanani. Ass. inunnik isumaginninnikkut sullitat, suliffeqaangitsut, angerlarsimaffeqaangitsut, ilaqutariillu siusinaartumik iliuseqarfiginiakkat akornanni atornerluisut amerlasuujunerat, angerlarsimaffimmi atornerluinerup meeqaanillu arsaagaanerup annertuumik imminnut ataqatigiinnerat tunngavigalugu, atornerluineq kommunini aningaasartuutitut annertusaataaqisoq qularutissaangilaq.

Kalaallit Nunaanni paasissutissanik amigaateqarneq pissutigalugu kommunini aningaasartuutitut tunngatillugu danskit kommuniini misissueqqissaarneq aallaavigineqarpoq. Misissuivisineqartuni allanisulli imigassamik atuinermut tunngasut kisimik paasissutissarsiviusinnaasimapput. Danmarkimi misissueqqissaarnermi, 2010-mi aningaasartuutit aallaavigineqarput, aningaasartuutillu nalunaarsuivinni paasissutissat tunngavigalugit ersersinneqarsinnaasut kisimik atornerqarlutik.

Kommunit saniatigut aningaasartuutaat makkuupput:

1. *Ikiorsiissutitut aningaasartuutit* (aningaasanngorlugit ikiorsiissutit, siusinaartumik pensionisiat, nikerartumik qajassuussassanullu atorfinittisinernik aqqissuussinerit, napparsimanermi ullormusiat, ineqarnermut meeqaanullu tapiissutit kiisalu "ikiorsiissutit allat"⁷⁾).
2. *Peqqinnissakkut sullissinermut kommunit aningaasaleeqataanerit* (uninnganermut, uninnganani nakorsartinnernut, uninngatilluni piginnaanngorsaqqinnernut, nakorsartarfinni nakorsanit nakorsanillu immikkut ilisimasalinnit nakorsartinnernut, tarnip pissusaanik immikkut ilisimasaalinnik oqaloqateqarnernut, kigutileritinnernut nakorsartereersunullu aningaasartuutit saniatigut, nakorsartinnernut akigitat procentii assigiinngitsut danskit kommuuniisa akiliutigisarpaat).
3. *Meeqaanut inuusuttunullu ikiorsiissutit* (angerlarsimaffiup avataanut inissiinerit pinaveersaartitsinermullu atatillugu iliuserisat).
4. *Inunnik ataasiakkaanik sullissineq suliassatigullu ikiuineq* (inunnut angerlarsimaffimmiittunut imal. utoqqarnut inissiamiittunut sap. ak. minutsinut innersuussanut naatsorsukkat)

Misissuinermi 18-it sinnerlugu it ukiullit 1) imigassamik atornerluinertik pillugu katsorsartissimasunut tamatumunngalu atatillugu imigassamik pinngitsuuisinnaannginnermut nakorsaaserneqarsimasunut imal. 2) *Imigassamik patsiseqartumik napparsimmavimmut attaveqarsimasut* suaassutsikkut, qassinik ukioqarnikkut, sumi najugaqarnikkut aappaqarnikkut, ilinniagaqassutsikkullu assigiissuteqartunik, taamaattorli atornerluisutut katsorsartissimanngitsunut imal. imigassamik patsiseqartumik napparsimmavimmut attaveqarsimanngitsunut assersuussassanut naleqqussarneqarput.

---

⁷⁾"ikiorsiissutit allat" tassaapput pikkorissarnermi taartisiat, piginnaanngorsaqqinnernut ikiorsiissutit suliaqartitsinermut ikiorsiissutit, suliffissaarunnermut atatillugu sillimmaserneqarsinnaannginneq pissutigalugu ullormusiassaqaartitaanngitsut meeqqaminnik paarsinissamut sulinngiffeqarnissaat, qanigisanik angerlarsimaffimmini toqorusuttunik paaqqutarinninneq, meeqaanik timikkut tarnikkullunniit anigugassaangitsumik piginnaanikitsunik paaqqutarinninneq, aallartisarniarnermut ikiorsiissutit suliffeqaanginnermullu ikiorsiissutit allat.

	Imigassamut attuumassuteqartumik napparsimmavimmut attaveqartut assersuunniakkanut sanilliullugit (= 1)		Imigassamik ajornartorsiuteqarnermut katsorsartittut assersuunniakkanut sanilliullugit (=1)	
	Ikorsiissutit	Aningaasartuutit	Ikorsiissutit	Aningaasartuutit
Pisortanit nuussinikkut isertitat				
Aningaasanngorlugit ikorsiissutisartut	3,0	3,8	3,4	3,7
Siusinaartumik pensionisiallit	3,2	2,4	3,3	2,6
Peqqinnissaqarfimmit ikorsiissutit				
Nakorsiat	1,0	1,1	1,1	1,6
Tarnikkut nappaatillit unitsitaasut	11,8	10,1	21,6	16,2
Timikkut nappaatillit unitsitaasut	5,8	7,2	2,7	3,0
Tarnikkut nappaateqarneq pillugu nakorsartittakkat	5,4	3,8	9,4	8,1
Timikkut nappaateqarneq pillugu nakorsartittakkat	1,9	2,1	1,4	1,3
Peqqinnissaqarfimmit ikorsiissutit katillugit	4,7	4,7	2,6	2,7
Meeqqanut ikorsiissutit				
Angerlarsimaffiup avataanut inissiinerit	7,7	7,3	4,2	4,7
Pinaveersaartitsiniarluni ikorsiinerit	3,6	4	3,7	3,3
Inuttut ikorsiissutit				
Inuttut ikiorneqarneq paaqqutarineqarnerlu	7,3	5,4 - 3,6	5	2,6-2,1
Suliassatigut ikiorserneqarneq	5,5	5,9-3,8	4,1	3,6-3,2
Kommunit aningaasartuutaat katillugit		3,3		2,5

Tabeli 6, Danmarkimi 2010-mi imigassamut attuumassuteqartumik peqqinnissaqarfimmut saaffiginnittartunut katsorsartittunulluunniit kommunit aningaasartuutaasa assersuunniakkanut sanilliullugit qaffannerat.

Taamaasillutik tabelimi 6-imi kisitsisit assersuussassanut sanilliullugit inuit imigassamik atornerluinertik pissutigalugu katsorsartissimasut imal. imigassamik patsiseqartumik napparsimmavimmut attaveqarsimasut qasseriaammik annertunerusumik sullinneqarsimanerat, qasseriaammillu taakku aningaasartuutaanerat oqaatigaat (Sundhedsstyrelsen & KORA, 2013). Immikkoortuni tamani imigassamik atornerluineq pissutigalugu katsorsartittut imal. inuit imigassamut attuumassuteqartumik nappaatillit assersuussassanut sanilliullugit peqqinnissaqarfimmit kommunimiillu sullinneqarnermut atatillugu annertunerusumik atuisuusut, misissueqqissaarnerup ataatsimut takutippaa. Sullissinerit amerlanersaat atuivallaarnermiit akisunerupput. Tamanna imigassamik atornerluineq pissutigalugu katsorsartittut assersuussassanut sanilliullugit akisunerusunik sullinneqarsimanerannut ilimanarsisitsivoq.

Ataatsimut isigalugit inuit imigassamik patsiseqartumik napparsimmavimmut attaveqartut assersuussassaniit 3,3 -riaammik akisunerusut, inuillu imigassamik atornerluisuunertik pissutigalugu katsorsartittut assersuussassaniit 2,5 -riaammik akisunerusut paasineqarpoq. Aggvaqatigiissitsinermit kommunit 50.000-inik innuttallit aningaasartuutiginerusaat ukiumut 33 mio. koruuniusut ima agguataarsimapput: 18,7 mio. koruunit pisortanit nuussinikkut isertitanut, 4,3 mio. koruunit kommunit peqqinnissaqarfimmit sullinneqarnermut aningaasaleeqataanerannut, 5,4 mio. koruunit angerlarsimaffiup avataanut inissiinernut allatigullu meeqqanut inuusuttunullu ikiorsiinernut kiisalu 4,7 mio. koruunit inuttut suliaasatigullu ikiorsiinernut.

Danmarkimi Kalaallit Nunaannilu inunnik isumaginninnikkut ikiorsiissutit aaqqissuunneqarnerat assigiinngimmat, aningaasartuutit toqqaannartumik assersuussisoqarsinnaanngilaq, peqqinnissakkulli inunnillu isumaginninnikkut immikkut sullissinerup annertussusaa assigiikkunarpoq – immaqaluunniit inunnik isumaginninnikkut immikkut sullissineq Danmarkimiilluunniit suli annertuneruvoq. Danmarkimi aningaasartuutit aggvaqatigiissitsinermit kommunini 50.000-inik innuttalinni - kommunit peqqinnissaqarfimmit sullinneqarnermut aningaasaleeqartaanerit - tassalu 29 mio. koruunit pallingajattut ilanngaatigalugit, Kalaallit Nunaanni kommunini innuttaasunut tamanut aningaasaqarnikkut minnerpaamik immikkut nanertuutaanera piviusorsiuunngitsumik missingersuinerunngilaq. Tamatuma annikinnerpaaffimminiittutut isigineqarneranut, aningaasartuutit tamakkerneqannginnerat taamatullu naatsorsuutit saqqummiussat immikkoortunuinaq- napparsimmavimmi uninngasimasunut imal. atornerluisutut katsorsartissimasunut tunngatillugit suliaanerit tunuliaqutaavoq, Danmarkimili imigassamik annertuumik atuisut amerlassusaat pingasoriaammiit sisamariaammut annertunerusutut naliliivigineqarpoq (Hvidtfeldt et al., 2008).

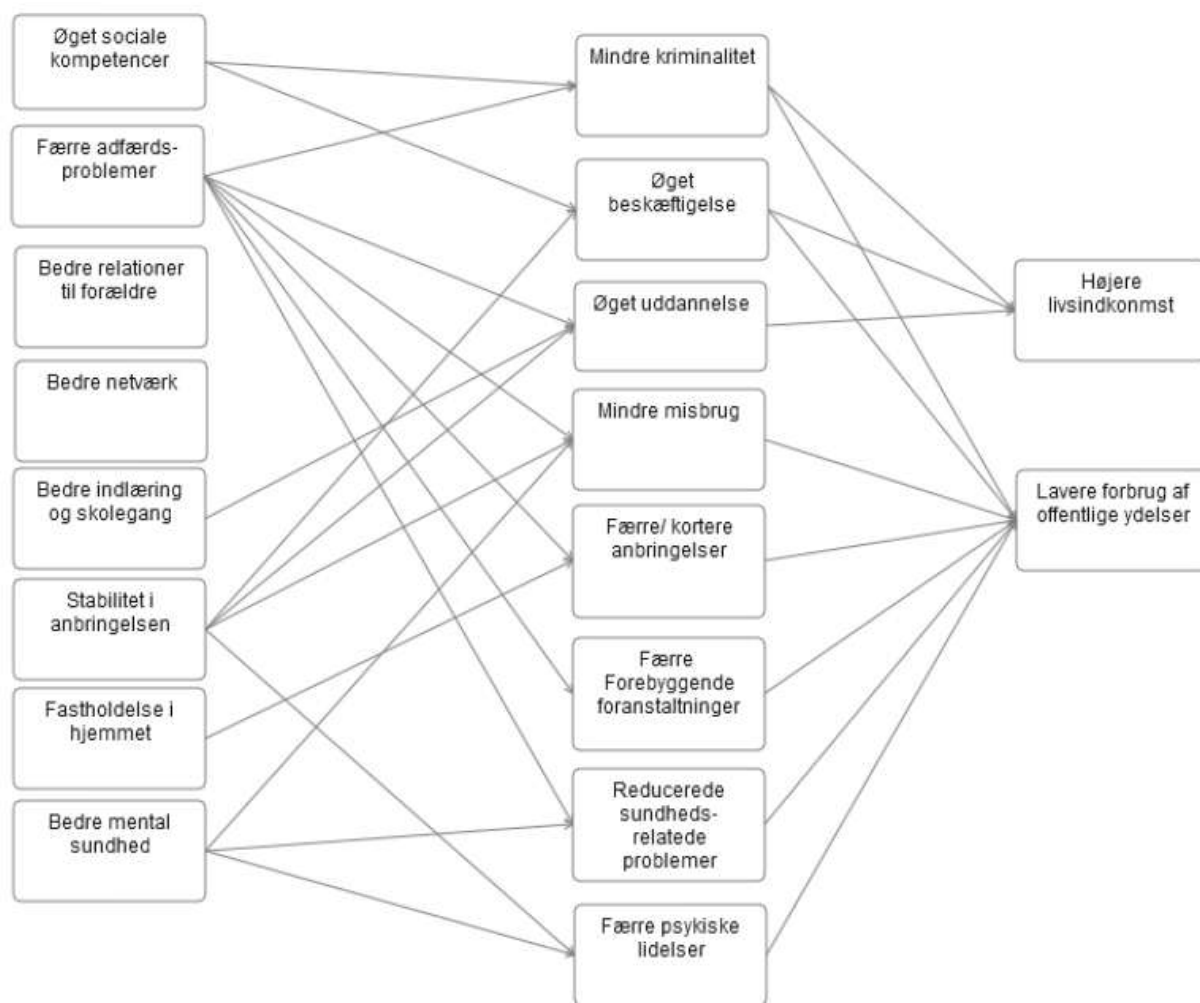
6.4 Meeqqat inuusuttullu navianartorsiortitaanerisa kingunerisaanik aningaasartuutit

Meeqqat inuusuttullu ilaqutariinni atornerluisuni perorsiarernerisa inuiaqatigiinnut annaasaqaataanera pillugu ilisimatusaatit nassaasaqanngilaq. Danmarkimi qanittukut misissuisitsinermit patsisaasinnaasut imminnut ataqatigiinnerat, inuusuttunut pissusilersornikkut ajornartorsiutilinnut tunngatillugu pimoorussamik aaqqissuussamillu pinaveersaartitsinerup kingunerisai misissuiffigineqarput (Rambøll 2012). Danmarkimi meeqqat inuusuttullu angerlarsimaffiup avataanut inissinneqartut inunngornerminiilli meeqanit allanit peqqiinnerusut misissuinerup takutippaa, tamanna meeqqap inuttut aningaasaqarnikkullu tunuliaqutarisaata peqqissutsimut aalajangiisuusinnaanerit tikkuussivoq. Tamatuma saniatigut meeqqat inuusuttullu navianartorsiortitaasut imminut toqoriarnissamut, imminut toqunnissamut, ilaatigut nakuusernermik atornerluinermilluunniit, sianiuteqarfikkut maluginiutitigullu nappaateqarnermik, tarnikkut nappaateqarnermik- pissusilersornikkullu ajornartorsiuteqarnermik patsiseqartumik, toqujaarpallaarnissamut navianartorsiorterunngaatsiarnerit paasineqarpoq.

Kisitsisunik Kalaallit Nunaanneersunik ilisimasaqanngilagut, taamaattorli ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinni meeqqat inissinneqartut imaannaanngitsunik ajoquteqarajuttuusut, ilaatigut napparsimagajuttuusut inunnguutsiminnik imigassamik ajoqusersimasinnaaneq pissutigalugu ineriartornikkut akornusigaasut

kiisalu uniffeqanngitsut aamma /imal. ukkasilluarsinnaanngitsut (DAMP/ADHD) nassuiaatigineqarpoq (Selvstyret, 2011). Qulaani misissuinernilu allani uppernarsarneqartutut, Kalaallit Nunaannissaaq sumiginnaaneq inuttut pissusilersuutit akornuteqalernerat, tarnikkut nappaateqarneq, atornerluisuuneq, imminut toqoriarneq imminullu toqunneq annertuumik imminnut ataqatigiipput– ataqatigiissullu taanna meeraanermi kinguaassiuutitigut atornerlugaanermik nakuusernermillu annertusarneqartarpoq.

Imminnut ataqatigiit paasineqartut, meeqqat inuusuttullu navianartorsiortut kingunerlutitsinnginnissaat anguniarlugu patajaallisagassat titartaganngorlugu takussutissiami 3-mi nassuiarneqarput. Patsisaasut imminnut ataqatigiinnerat tamanut tunngasutut isikkoqarpoq, Kalaallit Nunaannilu atornerluiffiusumi ineriartornerup, inersimasunngornermi inuttut atukkatigut aningaasaqarnikkullu kingunerisaanik paasissutissiinnaallunissaaq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3. Meeqqanut inuusuttunullu navianartorsiortunut iliuseqarnerit kingunerisaat taakkulu imminnut ataqatigiinnerannut takussutissiaq (Rambøll, 2012)

Inuusuttup angerlarsimaffiup avataanut inissineqarsimasup navianartorsiunngitsunut sanilliullugit, inuunermi Danmarkimi inuiaqatigiinni aningaasartuutitunut agguaqatigiissillugit 6,7 mio. koruuninik qaffaatitsissapput. Tamanna ikiorsiissutit ilaatigut inissiinerit, pilersuinerit, parnaarussivimmiinnerit,

atornerluisunik katsorsaanernut aningaasartuutunik - aammali meeqqat inuusuttullu navianartorsiortut inuunerminni 2 mio. koruunit missaannik akissaatikinnerunissamik naatsorsuuteqartariaqarnissaannik patsiseqarpoq.

6.5. Sulisinnaanginnermi annaasat

Atornerluinerup Kalaallit Nunaanni suliffeqarnermut kingunerisai pillugit ilisimatusarsimangilagut, sulisitsisuniilli kiisalu ass. ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinit atornerluineq sulinikkut pilersitsisinnaanerup apparneranik, napparsimagajunnermik soraarsitsinernillu kinguneqartartoq oqaatigineqarpoq.

Danmarkimi Sundhedsministeriap, sulinikkut pilersitsisinnaanermik annaasaqarnerup, pisortani atorfillit napparsimanermi ullormusiaat tunngavigalugit sulinngitsoortarnerit 5 %-iisa imigassamik peqquteqarnissaat mianersortumik missingersuutigaa (Sundhedsministeriet, 1999), annaasallu katillutik 490 mio koruuniupput. Procenti taanna Kalaallit Nunaanni aamma atuutsissagaanni, 2013-imilu agguaqatigiissillugit skattimut akiliut ilanngaatinagu 196.000 koruunit isertinneqartut tunngavigalugit, imigassamik patsiseqartumik sulinngitsoornernut inuiaqatigiit 8,3 mio. koruuninik annaasaqassagaluarpot. 5 %-illi taakku annikinaagaagunarput, Kalaallit Nunaanni isertitatit equngassuteqarnerat atornerluisullu akissaatikitsut akornanni amerlanerunerat pissutigalugu, agguaqatigiissitsinermi isertitat qaffasissusaata tamatuma atornissaata pivusorsiortuunnginnera illuanut noqitsisuulluni.

Danmarkimi misissuineq alla, ilinniakkatigut sungiusarnikkullu ilisimalikkat misillitakkallu (human capital) atorlugit naatsorsuinikkut, sulinikkut pilersitsisinnaanermik annaasaqarneq 600 mio. koruunit 7,2 mia. koruunillu akornannut nalilerneqarpoq. (Juel et al 2006), tamannalu Kalaallit Nunaanni ukiumut 6 mio. koruunit 70 mio. koruunillu akornanni sulinikkut iluanaarutissanik annaasaqaataassalluni. Matuma siuliani tunngavilersorneqartutut tamanna missingersuutaavoq annertunaagaagunartoq.

6.6. Imigassartorsimanikkut pinerluuteqarnermik patsiseqartumik annaasat

Anstaltini parnaarussat 70 %-iisa missaat atornerluinerumut katsorsartinnissamik pisariaqartitsisuupput. pinerluuteqarnerni pingaartumik toqutsinerni, nakuusernerni, kinguaassiutitigullu innarliinerni imigassagu akuugajuttuuvog. Tamatuma saniatigut angallannikkut iantsisinik unioqqutitsinerit hashimullu tunngatillugu pinerluuteqarnerit. Pinerluutit taakku aningaasartuutitai pillugit naatsorsuutunik pigisaqanngilagut.

Danmark-imi Sverigemilu politiiun, eqqartuussivinnut pillagaanermullu aningaasartuutit 15 %-iisa missaat imigassamik peqquteqartut naatsorsuutigineqarpoq. Tamanna 2013-imi akit aallaavigalugit ukiumut 16 mio. koruuninik naleqarpoq. Kalaallit Nunaanni toqqaannartumik atuutsikkaanni ukiumut 16 mio. koruuniussapput.

Ifølge Politimesterembedet er den kriminalitet, der har et sammenfald med brug af alkohol, er mange gange højere i Grønland i forhold til Danmark udregnet pr. indbygger. Således er der i Grønland ca. 5 gange flere voldssager og 12 gange flere sædelighedssager pr. indbygger. Når man dertil tager højde for, at i langt hovedparten af voldssagerne i Grønland er minimum en af parterne påvirket af alkohol er det embedets opfattelse, at udgifterne til misbrugsrelateret kriminalitet er mindst 5 gange højere pr. indbygger

i Grønland, hvilket svarer til ca. 80 millioner kr.

Politimestereqarfik tunngavigalugu pinerluttanerit imigassamik aalakoornartortalimmik atuisimanermut attuumassuteqartut Kalaallit Nunaanni amerlanerujussuupput Danmarkimut sanilliussilluni innuttaasunut ataasiakkaarlugit naatsorsuinikkut. Kalaallit Nunaanni innuttaasumut ataatsimut naatsorsuilluni nakuusernerit tallimariaatingajammik aamma kinguaassititigut kannguttaatsuliornerit aqqaneq marloriaammik amerlanerupput. Tamatumunnga ilanngullugu naatsorsuutigigaanni Kalaallit Nunaanni nakuusernermut tunngatillugu suliani minnerpaamik peqataasoq ataaseq imigassamik aalakoornartortalimmik atuisimasuusartoq, politimestereqarfimmi isumaqarput Kalaallit Nunaanni pinerlunnernut atornerluinermik tunngaveqartunut aningaasartuutit innuttaasumut ataatsimut naatsorsorlugit minnerpaamik tallimariaammik qaffasinnerunissaat, tamatumalu assigaa 80 millionit koruunit missaat.

6.7. Inuiaqatigiinni aningaasartuutit ataatsimut isigalugit

Toqqaannartumik aningaasartuutit qulaani takutinneqartut, ilaatigut atornerlunermut attuumassuteqartumik patsiseqartumik nappaatinut isumalluutit qanoq amerlatigisut atornerqartarnerannik piviusumik maluginiagassiipput. Nakorsaanerimullu aningaasartuutit ilulissap immamit puttasortaannaasut annertussuseqarput. Atornerluinerup inuiaqatigiinnut ataatsimut nanertuutaanera ass. qulaani taaneqartutut sulinikkut pilersitsisinnaanermik annaasaqarnerup aamma ilannguneragut, aningaasartuutit arlaleriaatinngussapput.

Kalaallit Nunaannut tunngasut kisitsisaatiginngilagut, aqqusinikkut angallannermi ajunaarnerit imigassamik patsiseqartut, pinerlunnerit, inunnik isumaginninnermi aningaasartuutit sulinikkullu pilersitsisinnaanermik annaasaqarneq ilanngukkaanni, aningaasartuutit ataatsimut katillugit 8,3 mia. koruunit 10,3 mia. koruunillu akornanniinnissaat, Sundhedsministeriap nalunaarusiamini naatsorsuutigaa; assigiinngissutsit sulinikkut pilersitsisinnaanermik annaasaqarnerup qanoq naatsorsorneqarsimaneranik patsiseqarput (Sundhedsministeriet, 1999). Peqinnissakkut sullissinermut aningaasartuutinit pingasoriaammiit sisamariaat pallillugu annertunerupput.

Kalaallit Nunaanni pissutsit aamma tamaannissaat naatsorsuutigissagaanni, 1996-imi akit naapertorlugit inuiaqatigiinnut 80 mio. koruunit 100 mio. koruunillu- imal 2013-imi akit naapertorlugit 114 mio. koruunit 142 mio. koruunillu akornanni aningaasartuutaassapput. Tamanna ullumikkut missingiutitut pigisatsitut pitsaanerpaatut isigineqartariaqarpoq.

7. Inuiaqatigiinnut tunngatillugu iluaqtissat pillugit eqikkaaneq naliliinerlu

Aanngajaarniutit pillugit politikkami, naligiimmik kiffaanngissuseqartumillu imigassarsisinnaaneq, imigassartorsinnaaneq imigassamillu atuinermik sunnernerlugaasut eqqarsaatiginissaannik oqimaaqatigiissaarinissaq, tamatigut sammineqarsimavoq. Hashi inerteqqutaavoq sulilu taamaalluni.

Ullumikkut ilisimasat aallaavigalugit ullormut annikitsumik - imertarfiup ataatsip imaanik viinnisornerup ummatikkut taqqatigullu nappaatinut pitsaaliuutaasinnaanera peqqissutsimut pitsaasumik sunniteqarpoq. Taamaasilluni imigassamik annertuumik atuisut, annertuumik imigassartoriaasillit (pinermi ataatsimi imigassamik aalakoornatortalimmik imertartut) imal. ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaasillit akornanni imigassartornerup annikillineragut, inuiaqatigiinnut iluaqtissartaa nassaassaavoq. Hashimilli atuneq ilisimaneqartumik pitsaasumik pinaveersaartitsinermut periarfissaqanngilaq, inuiaqatigiillu aningaasaqarnerannit pinaveersaartitsinermillu isigalugu sapinngisaq tamaat nungutitaasariaqarluni.

7.1. Atornerluineq tamatumalu kikkunnik eqquisarnera pillugu eqikkaaneq

Ataatsimut isiginnikkut innuttaasut inersimasut affai pallillugit atornerluisuusut atornerluisunngorsinnaasulluunniit, angutillu arnanut sanilliullugit tamatumunnga navianartorsiornerungaatsiartut nassuiaasiami uppersaasorsorneqarpoq.

Angutit 36 %-iisa arnallu 25 %-iisa ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarnerat, angutit katillugit 50 %-iisa arnallu 33 %-iisa imigassartornermi ataatsimi annertuumik imigassartortarnerat (binge drinking), 2005-imiit 2007-imut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup takutippaa. Taakku saniatigut angutit 7 %-ii arnallu 5 %-ii sap. ak. kingulliup ingerlanerani hashimik pujortarsimapput (atornerluisut) taakkulu saniatigut 8 %-it qaammatip kingulliup ataatsip ingerlanerani hashimik pujortarsimallutik (annertuumik atuisut).

Atornerluisut amerlasuut assigiinngitsunik atornerluisuupput. Angutit 53 %-ii arnallu 37 %-ii hashimik atuigajuttuupput aamma/imal. ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarput aamma/imal. aningaasanoorajuttuullutik aningaasanoorajuttuunikuullutilluunniit. Inoqutigiit 18-it inorlugit ukiulinnik meerartallit akornanni, ilaqutariit 44 %-iini ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisoqarnera immikkut maluginiagassaavoq.

Atornerluineq inuttut atukkatigut ajornartorsiuteqarnermik tamatumalu kingunerisaanik patsiseqarpoq. Innuttaasut akornanni atornerluinerup assigiiaamik agguataarsimannginnera tamatigut paasinarpoq. Inuiaqatigiinni nukissaalatsisut akornanni- suliffeqannginneq-, inunnik isumaginninnermi sullinneqarneq-, pinerlussimasunik isumaginnittoqarfiup ataaniinneq-, ineqannginneq-, meeqqatut innarluutilinnullu ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiummiinneq-, arnatut qimarnguimmiinneq-, peqqinnissaqarfimmut pinasuartumik saaffiginninneq imal. ilaqutariinni naartusortalinni immikkut pisariaqartitsisuuneq apeqqutaatinnagu, atornerluisut amerlanersaapput.

Inuusuttut inersimasullu akornanni atornerluinerup Nuummiit illoqarfinnut nunaqarfinnullu allanut nuunneranut, atornerluinerullu inuttut atukkatigut nukissallit akornanni annikillineranut ersiuteqarportaaq.

7.2 Atornerluinerup kingunerisartagai pillugit eqikkaaneq

Atornerluineq Kalaallit Nunaanni innutaasut peqqissusaannut ajornartorsiortitsisut annersaattut isigineqarpoq Inuuneritta II (2013-imiit 2019-imut innutaasut peqqissuunissaannut Naalackersuisut periusissaat anguniagaallu). Imigassamik hashimillu atornerluineq timimut, tarnimut inuttullu atukkanut sunniuteqarpoq. Atornerluinerup timip pisatai tamaasa sunniivigisarpai.

Imigassaq 2002-miit 2011-imut inuit ukiumut agguaqatigiissillugit 13-it toqussutigisarpaat toqunerannulluunniit patsisaaqataasarpoq minnerpaamillu ukiumut nunatsinni napparsimmavimmi ullut 1.178-it uninnganermut – uninnganerinnaq eqqarsaatigalugu - minnerpaamik ukiumut 8,7 mio. koruunik naleqartumik aningaasartuutaasarluni. Tamatuma saniatigut imigassaq ajutoornernut, nakuusernernut taamaasillunilu pinasuartumik nakorsartittariaqarnernut annertuumik attuumassuteqarpoq.

Hashimik atuiunerup kingunerisatai, inuttut piginnaasakillinermut-, ilikkariartornissamut ajornartorsiutinut tarnikkullu nappaateqalernermut- soorlu ernumanernut psykosinullu attuumassuteqarnerummata, inuiaqatigiinni imatut erseqqippallaanngillat.

Atornerluineq atornerluisunngortitsisarmat inuttut atukkatigut kingornussasiissutaa kinguaariinnut tulliuttunut sunniuteqarnerluttarpoq. Atornerluisut katsorsartittut akornanni taamaallat 2,5 %-it meeraanermi angerlarsimaffimmini atornerluinermik misigisaqarsimanngillat, akerlianik 89 %-it atornerluisumik qatannguteqarput. Taakku saniatigut 47 %-it angerlarsimasunik meeraqarput 17 %-illu meeqqamik ataatsimik arlalinnilluunniit arsaagaasimapput.

Atornerluisuunerup inuttut atukkanut toqqaannartumik toqqaannanngikkaluamilluunniit sunniutai annertoqaat. Atornerluisuni peroriartorneq, sumiginnagaanermik inuttut inooqataanermut ajornartorsiortitsilersinnaasumik, misigittaatsunngornermik imal. inuttut pissusilersornikkut akornuteqarnermik, kingorna imminut toqoriarnermik tarnikkullu nappaateqalernermik kinguneqarajuttarpoq. Tamatuma saniatigut kinguaassiuutitigut innarligaaneq, nakuuserfigineqarnerlu angerlarsimaffimmi atornerluinerup kingunerigajuttarpai.

7.3 Atornerluisunik katsorsaanissamik pisariaqartitsineq pillugu eqikkaaneq

Maannakkut atornerluisunik katsorsaanermut aningaasat immikkoortitat aamma kommuneqarfinnit assigiinngitsuniit innersuunneqartut assigiinngissutaasa takutippaat, pisariaqartitsineq kisiat tunngavigalugu neqerooruteqartoqartanngitsoq kisianni tamanna aningaasanut immikkoortinneqartunut attuumassuteqartoq.

Tamatuma peqatigisaanik arlalinnik atornerluisuugajunnerup atornerluisunilu inuttut atukkatigut ikiorsertariaqarnerup annertuup, atornerluisuunermi kingusissukkut akuttunngitsunillu kinguaariit tulliuuttut angerlarsimaffimmi atornerluiffiusumi peroriartornissaat pinngitsuussagaanni, kingusippallaarujussuakut katsorsartinnissamik neqeroortoqartarajuttarnera takutippaa.

Siunissami pisariaqartitsisunut tamanut ajornanngitsumik neqeroorutaassaaq, qasserpiaalli sumik neqeroorfigineqarnissaat ullummik pivirusumik kisitsisaatiginngilagut. Maannamulli neqeroorutaasoq, annertussutsikkut pisariussutsikkullu pisariaqartitsinermit naammanngitsoq, inerniliisoqartariaqarpoq.

Atornerluinerup inuunermi ataavartuunera atornerluisullu katsorsartinnissamik pisariaqartitsinerisa assigiinngitsuusarnerat eqqarsaatigalugu, siunissami ajornanngitsumik katsorsartissinnaanissamik qulakkeerinissaaq pingaaruteqarpoq. Taamaammat annertuumik atuisunut imal. atornerluisunut - inooriaatsimik allannguinnissamik ilalerlugu pinaveersaartitsinermit atornerluisunngorlaanut piaartumik neqerooruteqarnissaaq pisariaqartinneqarpoq. Neqeroorut atornerluisup ukiui, inerisimasusaa, inuttut ilisarnaataa immaqalu tamatumunnga peqatigitillugu timikkut aamma/imal. tarnikkut nappaataa tunngavigalugu, immikkut pisariaqartitsisinnaaneranut tulluussagaassaaq.

Atornerluisunik katsorsaaneq inuttut atukkatigut pisariaqartitsinerup naliliivigineqarneranik malittarininnikkullu katsorsartereernermit iliuuseqarnermit malitseqartinneqassaaq.

Atornerluisut ilaat ikigisassaangitsut atornerluinerup saniatigut inuttut isumagineqarnissamik imaannaangitsunik ilaatigullu imaannaanngingaatsiaqisunik pisariaqartitsipput. Taakkulu namminneq atornerluisunut qitornaagajuttuupput angerlarsimaffimilu aqqissuussaangitsumi, meeqqat inersimasullu inissisimanerinit paarlaassiviusartumi perorsimallutik, kiisalu nakuusernermit kinguaassiuutitigullu atornerlugaanermik misigitinneqarsimasinnaasarlutik. Taamaammat meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitaannik, isumaginnissinnaanermut immikkut ittumik inuttut piginnaasanik inerisaanissamik pisariaqartitsisinnaapput, atornerluinnginnerup attatsiinnarnissaanut atornerluinnaartutullu inuunerup ingerlaqqinnissaanut ikiortariaqarlutik. Ilaqutariit naartusortallit allanillu meeraqartut angajoqqaavisalu arlaat tamarmilluunniit atornerluisuusut, immikkut inuttut piginnaasanik inerisaanissamik pisariaqartitsisunut assersuutissaapput.

Atornerluisut katsorsartissinnaassagunik tigussaasunik - soorlu inissamik pisariaqartitsisinnaapput. Kingorna atornerluisoq nammineq ilinniagaqarnissamut suliffissarsinissamullu ikiorneqarnissamik, ilaqqat ilaqutariittut katsorsartinnissaannik meeqqallu immikkut naleqqussakkamik neqeroorfigineqarnissaannik pisariaqartitsisinnaapput.

Allat immikkoortullit neqeroorutinit immikkut ittunik pisariaqartitsipput. Taakku tassaapput ullummik ingerlanneqartumik ataatsimoorluni katsorsartinnermit iluaquserneqarsinnaangitsut, immikkullu aqqissuussamik imal. ataatsimoorluni immikkut aqqissuussamik neqeroorfigineqarnissamik- ass. neqeroorut inuttut inerisarnissamut neqeroorummik, tarnikkut nakorsarneqarnissamik katsorsarneqarnissamilluunniit ilaqartinneqartumik pisariaqartitsisut. Taakku tassaasinnaapput tarnimikkut nappaatillit (psykose), nappaateqarnerminnik paasisimanninnerat nikerartoq inuusuttullu tarnimikkut nappaatillit imal. inuit pissusilersuutsimikkut akornutillit.

Katsorsaariaatsit assigiinngitsut tamarmik najukkamut qanittumi ingerlanneqarsinnaanngillat. Najukkamut qanoq qanitsigisinnaanerannut, inuit ataasiakkaat nakorsartinnissamut qanoq sukumiitigisumik annertutigisumillu pisariaqartitsinerat apeqqutaassaaq. innuttaasup najugaanut sapinngisaq tamaat qaninnerpaami sullinneqarnissamik neqerooruteqartoqarsinnaanissaa tamatigut anguniarneqarpoq.

7.4. akeqanngitsumik katsorsartissinnaanerup neqeroorutaalernerata inuiaqatigiinnut iluaqutitariumaagassai

Maannamut nunatsinni inuiaqatigiinnut tunngatillugu atornerluinerup aaqqissuussinernik aningaasaqarnermillu qanoq annertutigisumik nanertuina, paasissutissanik annertuunik sukumiisunillu maannamut pigineqanngitsunik pisariaqartitsineq pissutigalugu, misissueqqissaarfigineqanngilaq. Taamaammat Danmarkimi nunanilu allani misissuinerit toqqaannartumik nunatsinni pissutsinut atuutsinneqarput. Taamaammat inerniliussat paasissutissanit nunatsinni pissarsiarineqartunit uppersarsineqarnissaasa akerlilernerneqarnissaasaluunniit tungaanut, allannguuteqarsinnaanerata eqqarsaatigineqassaaq.

Nunani allaniluunniit atornerluinerumut tunngatillugu inuiaqatigiit katillugit aningaasartuutigisartagaannik naatsorsueqqissaarnerit amerlanngillat aamma erseqqippoq imigassamik atornerluineq pillugu aningaasartuutit naatsorsuinerit amerlanerunerat. Naatsorsueriaatsit atorineqartut aamma aningaasartuutit sorliit ilanngunneqarnersut aammattaaq misissuinerit assigiinngiaarput. Tamatuma inernerata atornerluinerup inuiaqatigiinni aningaasartuutaaneramik taggissinerit annertuumik assigiinngissuteqarnerat.

- Kalaallit Nunaanni aanngajaarniutinik atornerluineq appartinniarlugu siunnerfeqarluni iliuuseqarnerup annertuumik angusaqarfiunera, misissueqqissaarnermik eqikkaanerup takutipppaa. Tamanna inuiaqatigiinnut inunnulu ataasiakkaanut ukiut inuuffissat amerlinerisigut, peqqinnerulernikkut naleqartitamillu inuuneqarnikkut annertuumik iluaqutissartaqarpoq aammattaaq inooriaatsinik kingornussisarnerup iperarneqarneramik kiisalu inuttut atugarisa tunngavigalugit peqqissutsikkut assigiinngissuteqarnerup annikillissinneratigut.

Immikkut inerniliinerit

- Katillugit 9 mio. koruunit missaat Kalaallit Nunaanni atornerluisunik katsorsaanerumut imaluunniit innuttaasumut ataatsimut ukiumut 160 koruunniit missaat atorineqartarput, taakkulu ilaat annikigisassaannngitsut angalanernut ineqarnermullu atorineqartarput.
- Nunatsinni imigassartornerumut atatillugu nappaateqalersut napparsimmavimmi uninngasarnerat, ullut uninngaviit 1,6 %-ii 8,7 mio. koruuninik naleqarput. Aningaasartuutit ilaat ilanngunneqanngimmata aningaasartuutit taakku minnerpaaffissaminniippat.

- Danskít kisitsisaataat tunngavigalugit ajoqutínut imigassamut attuumassuteqartunut aningaasartuutit katillugit ukiumut 44 mio. koruuniussangatinneqarput.
- Inunnut imigassamik atórnerluisunut kommunit aningaasartuutaat danskít kisitsisaataat naapertorlugit ukiumut 29 mio. koruuniussangatinneqarput. Kisitsisit imigassamik annertuumik atuisut ilaannaat tunngavigalugit naatsorsugaammata, missingersuutit minnerpaaffissaminniipput.
- Meeraq atukkatigut navianartorsiortitaq, inuunermini pisortat aningaasartuutaannik-agguaqatigiissillugit 6,7 mio. koruuninik atuinerulersitsisartoq, danskít kisitsisaataat tunngavigalugit naatsorsorneqarpoq.
- Danskít kisitsisaataat tunngavigalugit imigassamik patsiseqartumik sulíngitsoortarnerit, sulisíinnaannginnermut annaasaqaatinut minnerpaamik ukiumut 8,3 mio. koruuninik aningaasartuutaanerat naatsorsuutigineqarpoq.
- Danskít kisitsisaataat tunngavigalugit atórnerluínermut attuumassuteqartumik pínerlunnerit kingunerisaannik aningaasartuutit ukiumut minnerpaamik 16 mio. koruuniupput. Matumani Hashimut tunngatillugu pínerlunnerit nunatsinnílu inoqatinut ulorianaatilímmik pínerlíisoqarnerusarnera ílanngunneqanngíllat. Pínerluuteqartarnerup assígííngíssuteqarnera píssutígalugu Polítímestereqarfímmít nálílerneqarpoq Kalaallít Nunaanni aningaasartuutit tallímáaatingajámmik amerlanerussasut, t.í. 80 mio. koruunit míssaanniíllutik.
- Danskít kisitsisaataat tunngavigalugit imigassartorsímanerme ajutoornerit, pínerlunnerit, inunnik ísumagínníkkut aningaasartuutit sulíníkkullu pílersítsísínaanermik annaasaqaríkkut ínúaqaatígíínnut ataatsímút aningaasartuutit, ukiumut 114 mio. koruunit 142 mio. koruuníllu akornánníínníssaát naatsorsuutigineqarpoq
- , tassani apeqqaataalluni tunísassíórnerme annaasaqaatíník naatsorsuériaaseq sorleq atórneqarnersoq. Míssíngíínerme matumani aningaasartuutit tamarmík ílanngunneqarsímagunánníllat tamatumalu kíngunerísáaník anníkínaagaassangatinneqarpoq.
- Nunani kíllérni allani naatsorsuínerit tunngavigalugit, Kalaallít Nunaanni tunísat ataatsímút nálingísá 1 %-ííník 6 %-íínút ukiumut aningaasat 152 mio. koruunit áamma 827 mio. koruunit akornánníttut, imigassamik atórnerluínermut atórneqartarnerat míssíngíngíssuteqarpoq. Aningaasartuutit assígííngíssutaat naatsorsuériaatsít atórneqartut assígííngíssutaaneersuuvoq.

Alloríarneq túlleq:

Atórnerluínerup nunatsínni ínúaqaatígíínnut kíngunípíluínút aningaasartuutit naatsorsorsínaajumállugit alloríarneq túlleq tassaavoq paasíssutíssaník pítsáanerúsúník peqalérníssamut tunngavíssíórníssaq.

Najoqqutarisat

- ARENDDT, M., ROSENBERG, R., FOLDAGER, L., PERTO, G. & MUNK-JØRGENSEN, P. 2005. Cannabis-induced psychosis and subsequent schizophrenia-spectrum disorders: follow-up schizophrenia-spectrum disorders: follow-up study of 535 incident cases study of 535 incident cases. *British Journal of Psychiatry*, 187, 510-15.
- BJERREGAARD, P. & BECKER, U. 2013. Validation of survey information on smoking and alcohol consumption against import statistics, Greenland 1993-2010. *Int J Circumpol Health*, 72.
- BJERREGAARD, P. & DAHL-PETERSEN, I. K. (eds.) 2008. *kalaallit Nunaanni Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2005-2007 – Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu*, København: Statens Institut for Folkesundhed
- DAVSTAD, I., ALLEBECK, P., LEIFMAN, A., STENBACKA, M. & ROMELSJÖ, A. 2011. Self-reported drug use and mortality among a nationwide sample of Swedish conscripts - a 35-year follow-up. *Drug Alcohol Depend*, 118, 383-90.
- DEGENHARDT, L. The Global Epidemiology and Contribution of Cannabis Use and Dependence to the Global Burden of Disease: Results from the GBD 2010 Study. PLOS ONE online, October 24, 2013
- DEPARTEMENTET FOR FAMILIE OG JUSTITSVÆSEN 2013. Naalakkersuisut's strategi og handlingsplan mod vold 2014-2017. Nuuk: Departementet for Familie og Justitsvæsen.
- PEQQISSUTSIMUT NAALAKKERSUISOQARFIK 2010. Tarnikkut nappaatilinnik katsorsaaneq pillugu nassuiaat, 2010. UPA 2010/99. Nuuk: Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik.
- DEPARTEMENTET FOR SUNDHED 2012a. Puigortunngortut pillugit nassuiaat, 2012. UPA 2012/36. Nuuk: Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik.
- DEPARTEMENTET FOR SUNDHED 2012b. Redegørelse omkring fremtidige alkoholbehandlingstilbud. Nuuk: Departementet for Sundhed.
- DET GRØNLANDSKE KRIMINALPRÆVENTIVE RÅD 2011. Strategiplan 2012-2015 Nuuk: Det Grønlandske Kriminalpræventive Råd.
- FOSTER, R. K. & MARRIOTT, H. E. 2006. *Alcohol consumption in the new millennium – weighing up the risks and benefits for our health*, London, British Nutrition Foundation.
- HANSEN, K. E. & ANDERSEN, H. T. 2013. Hjemløshed i Grønland. Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet
- HUIZINK, A. C. 2013. Prenatal cannabis exposure and infant outcomes: Overview of studies. *Prog Neuropsychopharmacol Biol Psychiatry*, Sep 27. pii: S0278-5846(13)00203-0. doi: 10.1016/j.pnpbp.2013.09.014. [Epub ahead of print].
- IHME 2010: <http://www.healthmetricsandevaluation.org/>
- JUEL, K., SØRENSEN, J. & BRØNNUM-HANSEN, H. 2006. Risikofaktorer og folkesundhed i Danmark. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- KATSORSAAVIK 2013. Årsrapport 2012. Nuuk: Katsorsaavik Aps.
- LARSEN, C. & ET AL 2013. Harmful alcohol use and frequent use of marijuana among lifetime problem gamblers and the prevalence of cross-addictive behaviour among Greenland Inuit: evidence from the Cross-sectional Inuit health in transition Greenland survey 2006-2010. *Int J Circumpolar Health*, 72.
- LIM, S et al. 2013. A comparative risk assessment of burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *Lancet* 2012; 380: 2224–60.
- LYNGE, I. 2000. *Psykiske lidelser i det grønlandske samfund*. Dr Med, Københavns Universitet.
- LYNGE, I., MUNK-JØRGENSEN, P., PEDERSEN, A. L., MULVAD, G. & BJERREGAARD, P. 2003. Psykisk helbred hos patienter i Grønlands sundhedsvæsen. *SIF's grønlandsskrifter*. København: Statens Institut for Folkesundhed

- LÆGEHÅNDBOGEN. 2013. www.sundhed.dk/sundhedsfaglig/laegehaandbogen/generelt/tilstande-og-sygdomme/alkohol/alkohols-virkning-paa-fosteret/.
- NEXØE, J., WILCHE, J., FÆRGEMANN, C., KJELDTSEN, A. B., NICLASEN, B., MUNCK, A. & LAURITSEN, J. 2010. Volds- og alkoholrelaterede skader behandlet i det grønlandske sundhedsvæsen Odense: Audit projekt Odense.
- NICLASEN, B. & BJERREGAARD, P. (eds.) 2011. *Folkesundhed blandt skolebørn - resultater fra HBSC Greenland undersøgelsen 2010*, København: Statens Institut for Folkesundhed.
- NUTT, D., KING, L., PHILLIPS, L. & INDEPENDENT SCIENTIFIC COMMITTEE ON DRUGS 2010. Drug harms in the UK: a multi-criteria decision analysis. *Lancet*, 376, 1558-65.
- PEDERSEN, C. P. & BJERREGAARD, P. 2012. Inuusuttuuneq nalorninartulik. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu meeqqat atuarsianni atuartut angajullit akornanni 2011-mi misissuisitsineq. *SIF-ip Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 24*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- POLITIET I GRØNLAND 2013. Årsstatistik 2012. Nuuk: Politiet i Grønland.
- POULSEN, B. K. 2013. Alkoholens historie i Grønland – en historie om påbud, forbud og forskelsbehandling. *Grønlandsk kultur og samfundsforskning 2010-12*. Nuuk.
- PAARISA 2011. Evalueringsrapport for projekt 'Tidlig Indsats overfor Gravide Familier' 2007-2010. Nuuk: Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse.
- QIMARNGUIIT KATTUFFIAT 2013. Qimarnguiit ukiumoortumik nalunaarussiaat 2012. Nuuk: Qimarnguiit Kaffuffiat.
- NAMMINERSORLUTIK OQARTUSSAT 2011. Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit 2011-imut ukiumoortumik nalunaarussiaat. Nuuk: Ilaqutariinnermut, Ilageeqarnermut, Kultureqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfik.
- SUNDHEDSMINISTERIET 1999. De samfundsøkonomiske konsekvenser af alkoholforbrug. København: Sundhedsministeriet.
- SUNDHEDSSTYRELSEN 2000. Rusmidler og graviditet. København: Sundhedsstyrelsen.
- SUNDHEDSSTYRELSEN 2013. Narkotikasituationen i Danmark 2012. København: Sundhedsstyrelsen.
- UNGERER, M., KNEZOVICH, J. & RAMSAY, M. 2013. In Utero Alcohol Exposure, Epigenetic Changes, and Their Consequences. *Alcohol Res*, 35, 37–46.
- WHO 2004. Global Status Report on Alcohol 2004. Geneva: WHO, Department of Mental Health and Substance Abuse.
- WHO GBD 2004. http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/gbd/en/
- ZIERAU, F. & DANSK PSYKIATRISK SELSKAB. 2013a. Alkoholafhængighed.
- ZIERAU, F. & DANSK PSYKIATRISK SELSKAB. 2013b. Alkoholoverforbrug.
- AAGE, H. 2012. Alcohol in Greenland 1951-2010: consumption, mortality, prices. *Int J Circumpolar Health*, 71.

